

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government
Zyra e Kryeministrit - Ured Premijera - Office of the Prime Minister
Agjencia për Barazi Gjinore / Agencija za Ravnopravnost Polova /
Agency of Gender Equality

Procena programa Kosova za rodnu ravnopravnost

2008 - 2013

Decembar 2016.

EMBASSY OF SWEDEN

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government
Zyra e Kryeministrit - Ured Premijera - Office of the Prime Minister
Agjencia për Barazi Gjinore / Agencija za Ravnopravnost Polova /
Agency of Gender Equality

Procena programa Kosova za rodnu ravnopravnost

2008 - 2013

Decembar 2016.

EMBASSY OF SWEDEN

Podržan od strane projekta „Institucionalno jačanje kosovske Agencije za rodnu ravnopravnost i mehanizama za rodnu ravnopravnost“, koji finansira Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju – SIDA
Sprovodi Konzorcijum:

Procena programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2008 - 2013

Decembar 2016.

Ulagana reč

Program Kosova za ravnopravnost polova 2008-2013 - PKRP, je prva javna politika izrađena pod vođstvom Agencije za ravnopravnost polova na Kosovu (ARP), uz uključivanje državnih institucija, organizacija civilnog društva, lokalnih i međunarodnih partnera za jednu nacionalnu agendu za unapređenje ravnopravnosti polova. Ovaj važan dokument, izrada kojeg je zakonska obaveza u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova, i na osnovu ovog zakona usvojen je rezolucijom Skupštine Kosova.

Dokument je počeo da se izradi u 2007. godini, i usvojen je u novo proglašenoj Republici Kosovo, u aprilu 2008. godine, odlukom br. 7/17 24/04/2008. Program Kosova za ravnopravnost polova je proizvod političkog konsenzusa, za unapređenje rodne ravnopravnosti kao deo održivog ekonomskog razvoja i izgradnje demokratije.

Program Kosova za ravnopravnost polova, bio je strateški dokument ambiciozan za to vreme, koji je pokrivao gotovo sve oblasti javnog života, a tokom sprovođenja se suočavao sa višestrukim izazovima, ali bez obzira na njih zabeležio je dostignuća koje smo predstavili u ovoj proceni koju danas pružamo javnosti Kosova i našim partnerima. Treba napomenuti da je ovaj dokument bio prethodnik drugih politika, koji im je otvorio put i postaviti i uspostavio viziju za sveobuhvatne politike, a takođe i za specifične grupe. Pod pokroviteljstvom ovog programa delovali su i stvoreni institucionalni mehanizmi različitih priroda i funkcija na svim nivoima vlasti, na centralnom i opštinskom nivou.

U ime Agencije za ravnopravnost polova i Vlade Kosova, koristim ovu priliku da izrazim zahvalnost institucijama Kosova, naročito za službenike(ce) za ravnopravnost polova u ministarstvima i opštinama gde negde više, a negde manje uspeli su da rodnu perspektivu čine sastavnim delom prioriteta u kojima one(i) deluju. Izražavam zahvalnost svim međunarodnim partnerima i njihovoj stalnoj podršci za obeležavanje napretka u unapređenju ravnopravnosti polova na Kosovu. Delim poštovanje za civilno društvo za doprinos, hrabrost i posvećenost za izradu i sprovođenje Programa, u celoj zemlji. Zahvaljujem se stručnjacima koji su nudili svoju stručnost u svim Programa omogućili su kvalitetno sprovođenje uspešnih aktivnosti ovog programa.

Koristim priliku da se zahvalim Švedskoj agenciji za međunarodni razvoj - SIDA, uz čiju podršku je realizovana ova procena.

Iskreno,

Edi Gusić

Agencija za ravnopravnost polova

Kancelarija Premijera

Priština 2017. godine

Rezime

Jedna od ključnih politika koja ima za cilj da ukloni jaz između žena i muškaraca je Program Kosova za rodnu ravnopravnost (PKRR), koji je izrađen pod rukovodstvom kosovske Agencije za rodnu ravnopravnost (ARR) i predstavlja jedinu javnu politiku koju Skupština Kosova treba da usvoji u vidu rezolucije. Do danas, Agencija je izradila i sprovela prvi PKRR, koji je pokriva period od 2008. do 2013. Ciljevi PKRR-a bili su organizovani oko sledećih programskih oblasti: a) širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava žena i njihovo osnaživanje; b) pristup žena i devojaka kvalitetnom obrazovanju; c) dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga za žene i devojke; d) ekonomsko osnaživanje žena; e) poboljšanje socijalne situacije žena u riziku; f) zapošljavanje žena i devojaka; poboljšanje imidža žena u medijima, sportu i kulturi; i, g) jednakost učešće i zastupljenost oba pola u procesu donošenja odluka.

U skladu sa zahtevima kosovskog Zakona o rodnoj ravnopravnosti u pogledu periodičnog praćenja, procene i izveštavanja o sprovođenju javnih politika Kosova iz perspektive rodne ravnopravnosti i posvećenosti ARR-a da uči iz prethodnog iskustva, opšti cilj ove procene je da ustanovi koji je stepen napretka ostvaren u periodu između 2008. i 2013. ka ispunjavanju ciljeva PKRR-a i da proceni status sprovođenja svake od predviđenih aktivnosti u sklopu PKRR-a. Ova procena je naručena od strane projekta „Institucionalno jačanje kosovske Agencije za rodnu ravnopravnost i mehanizama za rodnu ravnopravnost“, koji finansira Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju – SIDA.

Procena je sprovedena u skladu sa načelima, standardima i praksama koje poštuju međunarodne standarde i najbolje prakse, kako je objašnjeno u Načelima procene OECD-a. Širok spektar metoda je korišćen za informisanje ove procene. Diskusije fokus grupa sa službenicima za rodnu ravnopravnost (SRR) iz ministarstava i opština i polu-strukturisani intervjuji sa nekim SRR-ima, predstavnicima organizacija civilnog društva i donatorima pružili su primarne podatke za ovu procenu. Dalje, vredne informacije su prikupljene iz biltena ARR-a, zvanične statistike Agencije za statistiku Kosova (ASK) i nadležnih ministarstava, kao i istraživačkih studija ARR-a, donatora i lokalnih OCD-ova.

Važno je istaći da postoji dva ključna/široka ograničenja koja su ometala ovu procenu, što treba imati na umu prilikom čitanja nalaza ove procene. Prvo, ova procena je sprovedena skoro tri godine nakon završetka perioda sprovođenja PKRR-a i s obzirom na nedostatak praćenja sprovođenja PKRR-a i ograničeno pamćenje institucija, vrlo je verovatno da je prijavljeni napredak u ovoj proceni potcenjen; a drugo ograničenje proističe iz koncepta okvira PKRR-a, naime: a) nedostatka direktnе veze između analize konteksta, ciljeva i pratećih aktivnosti, b) nedostatka polaznih i krajnjih pokazatelja za brojne ciljeve i aktivnosti, koji onemogućavaju procenu pravilnog ocenjivanja napretka tokom vremena i c) ograničenog pripisivanja aktivnosti nadležnim institucijama i nedostatka predviđenog budžeta za svaku aktivnost.

Ova procena je potvrdila da je PKRR bio relevantan dokument, pošto je identifikovao glavne goruće izazove koji sprečavaju ostvarivanje rodne ravnopravnosti na Kosovu. Tokom životnog ciklusa PKRR-a, izrađeno je nekoliko strategija i nekoliko novih institucionalnih mehanizama, sa ciljem da doprinesu agendi za rodnu ravnopravnost na Kosovu. Do 2013, uprkos napretku ostvarenom kod nekoliko socio-ekonomskih i pokazatelja tržišta rada, u poređenju sa muškarcima, žene na Kosovu su bile u nepovoljnem položaju.

Neka poboljšanja su zabeležena kod pokazatelja vezanih za zdravlje, naime: a) stope mortaliteta odojčadi i majki, b) podizanje svesti i sprovođenje programa za skrining raka dojke i c) promovisanje i korišćenje usluga planiranja porodice. Međutim, napredak nije zabeležen u pružanju besplatne vakcinacije za HPV i sprovođenju programa za skrining grlića materice, niti je rodna perspektiva inkorporisana kao što je bilo očekivano u nastavne planove i programe ustanova visokog obrazovanja.

Primetan napredak je ostvaren tokom sprovođenja PKRR-a u pogledu izrade okvira politike (pravnih i javnih politika u obliku strategija i akcionih planova), sa ciljem rešavanja pitanja nasilja u porodici na Kosovu. Takođe, obuke osoblja ključnih institucija i promene u institucionalnim mehanizmima i sistemima, kao što propisuje dokument PKRR-a, inkorporisane su u javne politike o nasilju u porodici, a sproveli su ih ARR, Ministarstvo rada i socijalne zaštite (MRSZ), lokalni OCD-

ovi i donatorska zajednica. Međutim, zaključak je procene da je postojao nedostatak programa fokusiranih na reintegraciju žrtava nasilja u porodici.

Zaključak je procene da su se u sektoru obrazovanja stope upisa devojčica i pohadjanja škole poboljšale u periodu 2008-2013. Ipak, razlike među polovima su i dalje preovladavale tokom životnog ciklusa PKRR-a, naime devojčice su bile nedovoljno zastupljene u višem srednjem i predškolskom obrazovanju. Uprkos blagom napretku, akademskim osobljem u javnim ustanovama visokog obrazovanja i dalje dominiraju muškarci. Rodni stereotipi su i dalje prisutni u školskim udžbenicima i Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT) nije preduzelo nikakve mere da ispravi uporne stereotipe u udžbenicima.

Analizirani podaci o učešću i zastupljenosti za potrebe ove procene su pokazali da se broj žena koje su izabrane tokom parlamentarnih i lokalnih izbora povećao i u Skupštini Kosova i u lokalnim skupštinama opština. Međutim, zastupljenost kosovskih žena na pozicijama odlučivanja u resornim ministarstvima Kosova i opštinama je daleko od toga da dostigne potrebnih 40 procenata, kako je predviđeno Zakonom o rodnoj ravnopravnosti iz 2004. godine. Do 2013, samo sedam procenata pozicija odlučivanja u resornim ministarstvima i samo četiri procenata u opštinama su zauzimale žene. Žene zauzimaju 10 procenata pozicija odlučivanja u Policiji Kosova i samo 6.3 procenata pozicija odlučivanja u Bezbednosnim snagama Kosova.

Rodni stereotipi su bili prisutni tokom čitavog životnog ciklusa PKRR-a, u medijima, takođe. Iako nisu preduzeti nikakvi koordinisani napor u vezi aktivnosti u okviru ove oblasti, inicijative su preduzete od strane kosovskih institucija i lokalnih OCD-ova, pre svega kroz sprovođenje istraživanja, uvođenje novih okvira i podizanje svesti. Mada nema dokaza o diskriminaciji novinarki, podaci pokazuju da se na pozicijama odlučivanja uglavnom nalaze muškarci i nisu preduzeti nikakvi konkretni koraci da se promeni njihova zastupljenost.

Budući PKRR bi trebalo da osigura jasnu usklađenost između identifikovanih izazova koji ometaju ostvarivanje rodne ravnopravnosti sa ciljevima i aktivnostima inkorporisanih u Program. Slično, procena kapaciteta institucionalnih mehanizama čiji je cilj da osiguraju rodnu ravnopravnost trebala bi biti sprovedena, a specifične aktivnosti za njihovo unapređenje trebale bi biti inkorporisane u Program; PKRR bi trebalo da bude prilagođen konceptima zasnovanim na rezultatima i u skladu sa okvirima sprovođenja. Dalje, trebalo bi da bude propraćen specifičnim i merljivim polaznim i krajnjim pokazateljima i jasno naznačenim odgovornim institucijama, a procenjeni budžet bi trebao da bude izdvojen za svaku navedenu aktivnost. Na kraju, potrebno je utvrditi međuinsticunalne mehanizme koordinacije, sa jasnim odgovornostima, i učiniti ih operativnim tokom sprovođenja PKRR-a.

Sadržaj

1. Uvod	13
2. Svrha i metodologija procene	14
2.1 Ograničenja ove procene	16
3. Glavni nalazi.....	18
3.1 Značaj i doslednost ciljeva PKRR-a	18
3.1.1 Inputi tokom perioda sprovođenja PKRR-a	19
3.2.1 Zapošljavanje i socio-ekonomска situacija	23
3.2.2 Zdravstvo	25
3.2.3 Nasilje u porodici	27
3.2.4 Stereotipi	30
3.2.5 Obrazovanje	31
3.2.6 Učešće i zastupljenost	33
3.2.7 Žene u medijima	34
3.3Uticaj PKRR-a	36
3.3.1 Procena koordinacionih struktura i sistema praćenja.....	37
3.4 Održivost roda kao zajedničkog pitanja vladinih politika	39
4. Zaključci, naučene lekcije/preporuke za budući PKRR	41
4.1 Zaključne napomene	41
4.2 Naučene lekcije/preporuke za budući PKRR	43
Reference	44
Aneks 1: Osnovni i krajnji pokazatelji PKRR-a: Osnovni pokazatelji izdvojeni iz analize konteksta Programa	46
Aneks 2: Spisak anketiranih osoba	50
Aneks 3: Rodno povezani ciljevi iz nacionalnih strateških dokumenata koji obuhvataju period od 2008-2013	51

Skraćenice i akronimi

ARR	Agencija za rodnu ravnopravnost
AU	Administrativno uputstvo
OCD	Organizacije civilnog društva
EK	Evropska komisija
SRR	Službenici za rodnu ravnopravnost
ROB	Rodno odgovorno budžetiranje
ASK	Agencija za statistiku Kosova
SPOK	Strateški plan za obrazovanje na Kosovu
PK	Policija Kosova
PKRR	Program Kosova za rodnu ravnopravnost
MŽK	Mreža žena Kosova
ARS	Anketa o radnoj snazi
LGBT	Lezbijke, homoseksualci, biseksualne i transrodne osobe
MEI	Ministarstvo evropskih integracija
MONT	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije
MZ	Ministarstvo zdravlja
MRSZ	Ministarstvo rada i socijalne zaštite
MTI	Ministarstvo trgovine i industrije
NDI	Nacionalni institut za demokratiju
ODA	Inostrana razvojna pomoć
JKZ	Javne kancelarije za zapošljavanje
MSP	Mala i srednja preduzeća
SOP	Standardne operativne procedure
CSO	Centri za stručno osposobljavanje
ŽCMK	Ženski centar za medije Kosova

1. Uvod

Program Kosova za rodnu ravnopravnost je izrađen pod rukovodstvom kosovske Agencije za rodnu ravnopravnost (ARR), uz veliko učešće nacionalnih i međunarodnih partnera, i predstavlja jedinu javnu politiku koja je obavezna prema Zakonu o rodnoj ravnopravnosti i koju Skupština Kosova treba da usvoji u vidu rezolucije. Do danas, Agencija je izradila i sprovedla prvi Program Kosova za rodnu ravnopravnost, koji je pokriva period od 2008. do 2013. Program obuhvata osam ciljeva koji spadaju u sledeće programske oblasti:

1. Širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava žena i njihovo osnaživanje;
2. Pristup žena i devojaka kvalitetnom obrazovanju;
3. Dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga za žene i devojke;
4. Ekonomsko osnaživanje žena;
5. Poboljšanje socijalne situacije žena u riziku;
6. Zapošljavanje žena i devojaka;
7. Poboljšanje imidža žena u medijima, sportu i kulturi; i
8. Jednako učešće i zastupljenost oba pola u procesu donošenja odluka.

Kosovski Zakon o rodnoj ravnopravnosti zahteva periodično praćenje, procenu i izveštavanje o sprovođenju javnih politika Kosova iz perspektive rodne ravnopravnosti. ARR je ključni akter za preduzimanje ovih aktivnosti i diseminaciju nalaza svim državnim institucijama, partnerima i društvu u celini, sa ciljem da ubrza napredak u ostvarivanju rodne ravnopravnosti na Kosovu i savladavanju izazova vezano za rodnu ravnopravnost. Prema tome, procena PKRR-a teži da ustanovi napredak koji je postignut u periodu od 2008. do 2013. u oblasti rodne ravnopravnosti i generiše znanje o preprekama koje ometaju napredak u ostvarivanju rodne ravnopravnosti na Kosovu. Ova procena je takođe važna, poučna vežba za sve uključene strane, koja bi informisala razvoj novog PKRR dokumenta.

Procena je sprovedena u skladu sa načelima, standardima i praksama koje poštuju međunarodne standarde i najbolje prakse, kako je objašnjeno u Načelima procene OECD-a. Period procene pokriva životni ciklus PKRR-a, iako su, usled nedostupnosti podataka, navedene neke reference na pokazatelje iz 2014. Izveštaj je strukturisan na sledeći način: Poglavlje 2 opisuje metodologiju koja je primenjena, za kojom sledi objašnjenje ograničenja procene, predstavljeno u Odeljku 2.1. Glavni nalazi su predstavljeni u Poglavlju 3, koji se sastoje od: delotvornosti intervencija; procene uticaja, održivosti uticaja. U skladu sa projektnim zadacima, procena delotvornosti je fokusirana na zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje, obrazovanje, nasilje u porodici, zdravlje i uticaj na zastupljenost žena u medijima. Izveštaj se završava sa rezimeom glavnih nalaza i izvlači pouke za informisanje izrade budućeg Programa Kosova za rodnu ravnopravnost.

Pozadina izrade PKRR-a

Proces izrade PKRR-a za period 2008-2013 započet je u 2007. godini, u vreme kada je Kosovo bilo pod upravom Privremene administrativne misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK)- privremene/prelazne uprave zadužene za uspostavljanje i nadgledanje razvoja privremenih demokratskih samoupravnih institucija, kako bi se osigurali uslovi za miran i normalan život za sve stanovnike Kosova. PKRR je usvojen u aprilu 2008, dva meseca nakon proglašenja nezavisnosti Kosova.

Izrada PKRR-a bila je obaveza koja je proizlazila iz kosovskog Zakona o rodnoj ravnopravnosti br. 2004/2 (Odeljak 2¹); sprovedena je u skladu sa Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), inkorporisanom u Ustav Kosova (član 3²); i pridržavala se ciljeva evropskih integracija i Milenijumskih razvojnih ciljeva (PKRR 2008-2013; str. 101).

¹ Vlada će izraditi Program Kosova za rodnu ravnopravnost, dok će Skupština Kosova razmotriti i usvojiti rezoluciju o Programu Kosova za rodnu ravnopravnost.

² Predviđa da „Države potpisnice preduzimaju u svim oblastima, posebno u političkoj, socijalnoj, ekonomskoj i kulturnoj oblasti, sve odgovarajuće mere, uključujući zakone, kako bi osigurale potpuni razvoj i napredak žena, sa ciljem da im garantuju ostvarenje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na osnovu jednakosti sa muškarcima“.

2. Svrha i metodologija procene

U skladu sa projektnim zadacima ove procene, Agencija za rodnu ravnopravnost planira da izradi novi Program Kosova za rodnu ravnopravnost. Postoji potreba za spoljnom procenom, kako bi se procenio uticaj prethodnog PKRR-a 2008-2013, a da bi se bolje razumele prednosti i slabosti njegovog sprovođenja i dalje prilagođavanje i izradu novog Programa. Značaj ove vežbe počiva na potrebi za korišćenjem procesa kao poučnog događaja od strane uključenih strana i na otvaranju puta ka delotvornijim sredstvima za izradu novog PKRR dokumenta za narednih pet godina.

Dalje, Agencija i njeni partneri veruju da će nalazi ove procene doprineti bolje informisanom donošenju odluka, podstići stvaranje okruženja učenja kroz rad i promovisanja veće odgovornosti za učinak svih uključenih aktera tokom planiranja i sprovođenja novog PKRR-a, koji će biti izrađen u narednih nekoliko meseci.

Opšti cilj ove procene je da se utvrdi u kojoj meri je ostvaren napredak u periodu između 2008. i 2013. godine u ispunjenju vizije PKRR-a, kako je utvrđeno u dokumentu u kome se navodi sledeće: „Kosovo će biti mesto gde će sve žene i muškarci podjednako učestvovati u donošenju odluka, uživati jednak pristup svim javnim uslugama, tako da mogu uživati u rezultatima svog rada.“

Delokrug i fokus

Delokrug ove procene pokriva sve identifikovane programske oblasti i postizanje sa njima povezanih ciljeva i očekivanih rezultata, kako je opisano u PKRR dokumentu za 2008-2013. Programske oblasti opisane u PKRR-u su sledeće:

- Širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava žena i njihovo osnaživanje;
- Pristup žena i devojaka kvalitetnom obrazovanju;
- Dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga za žene i devojke;
- Ekonomsko osnaživanje žena;
- Poboljšanje socijalne situacije žena u riziku;
- Zapošljavanje žena i devojaka;
- Poboljšanje imidža žena u medijima, sportu i kulturi; i
- Jednako učešće i zastupljenost oba pola u procesu donošenja odluka.

Kao što je navedeno u prethodnom odeljku, ova procena sledi načela, standarde i prakse koje poštuju međunarodne standarde i najbolje prakse, kako je objašnjeno u Načelima procene OECD-a i u skladu je sa zadacima definisanim u projektnim zadacima ove procene. Specifična pitanja koja su razmotrena u okviru četiri glavne komponente procene su sledeća:

Procena značaja:

- Da li su ciljevi PKRR-a, njihova logika i doslednost i njihov nameravani i ostvareni uticaj svakog cilja bili relevantni,

Procena delotvornosti:

- Proceniti meru u kojoj su postavljeni ciljevi bili postignuti i aktivnosti predviđene u PKRR-u sprovedene;

Procena efikasnosti:

- Procena u smislu u koliko su meri sredstva, osoblje, regulatorna, administrativna i druga razmatranja resursa doprinela ili omela ostvarivanje rezultata.

Procena uticaja:

- U kojoj meri i na koji način je sprovođenje PKRR-a poboljšalo položaj žena i muškaraca na Kosovu, posebno žena, i posebno

Procena održivosti:

- Razmotriti održivost roda kao sveobuhvatnog pitanja u javnim politikama Vlade Kosova, tj. proceniti da li se rezultati strategije uvođenja načela rodne ravnopravnosti mogu održati tokom vremena.

Dodatni kriterijumi koje je potrebno proceniti u meri u kojoj je to moguće su sledeći:

- a) Uvođenje načela rodne ravnopravnosti i specifične mere za žene:
 - Koliko su metode korišćene za uvođenje načela rodne ravnopravnosti (pre svega: preispitivanje postojećih politika i smernica, upotrebe statističkih podataka i pokazatelja, aktivno konsultovanje zainteresovanih strana itd.) doprinele da se rodna pitanja učine vidljivim u javnim politikama, bazama podataka i analizi Kosova?
 - Koliko su pozitivne ili afirmativne mere u vezi žena pozitivno uticale na promovisanje rodne ravnopravnosti u kosovskom društvu? Koje su pozitivne/afirmativne mere preduzete tokom sprovođenja PKRR-a u periodu 2008-2013 i koji uticaj su one imale na poboljšanje položaja žena?
 - Koji mehanizmi za rodnu ravnopravnost su uspostavljeni tokom sprovođenja PKRR-a? Kako su oni podržani finansijski i institucionalno i koja se dosadašnja postignuća mogu istaći? Koliko su trenutno ovi mehanizmi održivi i efikasni?
- b) Strukture za koordinaciju i sistemi za praćenje PKRR-a
 - Koji su mehanizmi za koordinaciju uspostavljeni radi delotvorne koordinacije sprovođenja PKRR-a? Koliko su oni delotvorno koordinisali njegovo sprovođenje i uticali na izdvajanje resursa iz godine u godinu za aktivnosti navedene u PKRR-u? Šta je pozitivno ili negativno uticalo na funkcionisanje struktura za koordinaciju PKRR-a? Da li su njihove uloge i mandati jasno definisani? Šta je ojačalo, a šta je oslabilo funkcionisanje tih struktura?
 - Koliko je sistem za praćenje PKRR-a 2008-2013 bio delotvoran i da li je bio dostupan za sve uključene strane? Da li je obezbeđena obuka o primeni sistema za praćenje za sve uključene strane i koji su instrumenti izrađeni i korišćeni tokom procesa? Koje prepreke su zabeležene tokom procesa praćenja PKRR-a?

Metodologija procene

Priroda nacionalne, međusektorske, horizontalne političke inicijative, kao što je Program Kosova za rodnu ravnopravnost, zahteva korišćenje niza metoda i instrumenata za procenu njihovog strateškog i operativnog sprovođenja na nivou centralne i lokalne vlade i njegovog uticaja na živote žena i muškaraca na Kosovu. Shodno tome, širok spektar metoda je korišćen u periodu između septembra i decembra 2016. kako bi se prikupili podaci za informisanje procene, uključujući:

- Pregled ključnih polaznih dokumenata;
- Polu-strukturisani intervjuji sa zainteresovanim stranama; i
- Diskusije fokus grupe.

Izvori primarnih podataka

Održane su dve diskusije fokus grupa sa SRR-ima iz ministerstava i opština. Diskusije su održane sa ciljem da se proceni značaj i doslednost ciljeva PKRR-a, prikupe informacije o aktivnostima koje su sprovedla ministerstva i opštine i o budžetu izdvojenom za sprovođenje intervencija vezanih za PKRR. Nakon ovih diskusija fokus grupa, obrazac izveštaja poslat je SRR-ima iz ministerstava, koji su zamoljeni da evidentiraju aktivnosti koje su preduzete tokom trajanja PKRR-a, kao i da izveste o ispunjenosti postavljenih pokazatelja u odgovarajućem delu Akcionog plana PKRR-a. Spisak pitanja je napravljen za prikupljanje informacija od opštinskih SRR-ova, koji je odražavao programske oblasti PKRR-a. Sledeće institucije su izabrale da odgovore na poslato: Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (ali ne za sve pokazatelje); Ministarstvo trgovine i industrije (nepotpuni podaci o grant šemama i korisnicima obuke); Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja; Ministarstvo infrastrukture; Ministarstvo rada i socijalne zaštite (nepotpuni podaci o onima koji su imali koristi od aktivnih politika tržišta rada i domaćinstvima na čijem su čelu žene koja su dobijala socijalnu pomoć); Ministarstvo evropskih integracija pružilo je finansijske podatke o donatorskoj pomoći za oblast rodne ravnopravnosti; Kosovska agencija za katastar pružila je podatke o udelu imovine koja je registrovana na ime žena; i opštine Lipljan, Mališevo, Mitrovica, Obilić, Priština, Prizren, Suva Reka i Vitina.³

³Ostale opštine nisu odgovorile na zahtev za izveštavanjem za potrebe ove procene.

Na kraju, sprovedeni su polu-strukturisani intervjuji sa MŽK-om, UN Women, Žene za žene i UNFPA-om, sa ciljem da se pribave njihova mišljenja o značaju PKRR-a, doslednosti ciljeva PKRR-a, njihovoj perspektivi o uticaju intervencija vezanih za PKRR i njihovoj efikasnosti, da se razume njihova procena održivosti roda kao zajedničkog pitanja vladinih politika, kao i da se prikupe informacije o postojanju i učinku struktura za koordinaciju i sistema za praćenje PKRR-a. Sagovornicima i učesnicima fokus grupa je pruženo uverenje da će njihovi odgovori i mišljenja biti anonimizirani, kao i da će se informacije dobijene tokom intervjuja i fokus grupe koristiti poverljivo i čuvati na bezbednom mestu.

Izvori sekundarnih podataka

Obavljen je pregled postojećih nacionalnih izveštaja i istraživanja u oblastima od značaja za PKRR, iz kojih su informacije o statusu krajnjih pokazatelja (Aneks 1) prikupljene i on je takođe poslužio kao prvi izvor za identifikaciju novih zakona, strateških dokumenata i mehanizama izrađenih tokom perioda sprovodenja PKRR-a 2008-2013. Relevantne informacije o napretku ostvarenom u programskim oblastima PKRR-a prikupljene su iz izveštaja o proceni nacionalnih strategija i akcionalih planova sprovedenih u toku životnog ciklusa PKRR-a. S obzirom na to da ciljevi i aktivnosti PKRR-a nisu kvantifikovani, da bi se procenila delotvornost PKRR-a, kada god je to bilo moguće, podaci dobijeni u kontekstu analize PKRR-a korišćeni su kao osnova za poređenje sa 2013.

Informacije o aktivnostima koje su preduzeli ARR i SRR-i pri ministarstvima i opštinama su izdvojene iz redovnog Biltena ARR-a i periodičnih, redovnih izveštaja obezbeđenih za potrebe ove procene od strane SRR-ova. S ciljem da se opišu inicijative koje su pokrenuli SRR-i u programskim oblastima PKRR-a, informacije dobijene od organizacija civilnog društva u obliku godišnjih izveštaja i istraživačkih studija korišćene su za dalje prikupljanje informacija i potkrepljivanje dokaza.

Na osnovu izvora primarnih i sekundarnih podataka, status sprovodenja svake od aktivnosti PKRR-a je opisan u Aneksu 4.

2.1 Ograničenja ove procene

Ova procena je naručena skoro tri godine nakon završetka perioda sprovodenja PKRR-a. Ovaj odeljak opisuje ograničenja ove procene:

- Rezultati predstavljeni u ovoj proceni su podložni potcenjivanju zbog nedostatka/nedovoljnog praćenja sprovodenja PKRR-a. Dalje, ova procena je morala u velikoj meri da se osloni na individualnu memoriju civilnih službenika, zbog ograničene institucionalne memorije kao rezultata slabog izveštavanja i nedostatka propisne dokumentacije o sprovodenju aktivnosti PKRR-a, pre svega od strane državnih institucija;
- Ograničenja u proceni PKRR-a takođe potiču i od koncepta okvira PKRR-a, odnosno nedostatka specifičnih i merljivih ciljeva i ciljnih pokazatelja za podciljeve i planirane aktivnosti;
- Nedostatak direktnе veze između analize konteksta/izazova; ciljeva; mera/aktivnosti; i pokazatelja;
- Neki ciljevi su bili veoma optimistični, što je zauzvrat rezultiralo u ograničenom sprovodenju;
- Loše definisani ciljevi i aktivnosti, što je onemogućilo da se proceni da li je ostvaren napredak;
- Nedostatak polaznih pokazatelja za ciljeve i aktivnosti, u odnosu na koje bi se procenio napredak. Za neke polazne pokazatelje, nije bilo jasno kako su bili konstruisani i nijedna referenca nije napravljena na izvor podataka, prema tome, bilo je nemoguće da se tokom procene napravi direktno poređenje sa postignutim krajnjim rezultatima;
- Za neke opisane aktivnosti, nedostajala je odgovorna institucija odgovorna za sprovodenje predviđenih mera, što je predstavljalo gorući izazov tokom prikupljanja informacija za potrebe ove procene;

Tokom procene, u skladu sa zahtevima PZ-a, napravljeni su pokušaji da se pridobiju finansijski podaci o aktivnostima koje su sprovele institucije na centralnom i lokalnom nivou tokom sprovodenja PKRR-a. Nažalost, takve informacije nisu stavljene na raspolaganje od strane nadležnih entiteta, pa

se finansijski doprinosi za sproveđenje PKRR-a ne mogu tačno proceniti. Međutim, ovaj aspekt analize nedostaje u većini izveštaja o proceni i praćenju na Kosovu, uključujući Izveštaj o proceni Strategije za nasilje u porodici i Akcionog plana 2011-2014; dva izveštaja o praćenju *Sproveđenja Rezolucije 1325 Žene, mir i bezbednost, Izveštaj o praćenju i procene Nacionalne strategije i Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima 2011-2014*, kao i Izveštaj o proceni SPOK-a 2011-2016.

Ova procena pruža nepotpune podatke o broju žena korisnica programa za ekonomsko osnaživanje, pošto oni nisu stavljeni na raspolaganje od strane odgovarajućih ministarstava, naime MTI i MPŠRR. Takođe je važno napomenuti da je samo jedan SRR iz srpskih opština učestvovao u diskusijama fokus grupa koja je organizovana za potrebe ove procene.

Da sumiramo, ova procena bi trebala da se čita u kontekstu ovih ograničenja. Takođe je važno napomenuti da, s obzirom na ograničenja PKRR-a i nedostatak pravilnog i pravovremenog praćenja PKRR-a, napredak koji je ostvaren tokom životnog ciklusa PKRR-a ne može se isključivo pripisati PKRR-u.

3. Glavni nalazi

3.1 Značaj i doslednost ciljeva PKRR-a

Fokus ovog odeljka je procena značaja PKRR-a i utvrđivanje da li su podciljevi i aktivnosti PKRR-a odgovarali postavljenim ciljevima i opštem cilju PKRR-a.

Izjava o misiji PKRR-a je bila *da učini da Kosovo bude zemlja gde će svi građani (žene i muškarci) imati mogućnost da učestvuju na jednak način u donošenju odluka, imaju jednakih prava na obrazovanje, zapošljavanje, slobodan i jednak pristup svim javnim uslugama, tako da mogu uživati u rezultatima svog rada.* Predviđeno je da ova misija bude ostvarena preko specifičnih strateških ciljeva: 1) širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava žena i njihovo osnaživanje; 2) poboljšani pristup žena i devojaka kvalitetnom obrazovanju; 3) poboljšanje zdravlja žena i devojaka preko povećanja responzivnosti zdravstvenog sistema na njihove zdravstvene potrebe; 4) ekonomsko osnaživanje žena i devojaka; 5) poboljšanje socijalne situacije žena u riziku preko povećanja pristupa kvalitetnim socijalnim uslugama; 6) poboljšanje pokazatelja rada za žene i devojke; i 7) poboljšanje imidža žena u medijima, kulturi i sportu.

Da li su ciljevi PKRR-a bili značajni?

Na osnovu intervjua održanih u okviru ove procene, opšte je shvatanje da je PKRR bio veoma značajan. S obzirom na finansijska ograničenja i ograničene kapacitete vladinih institucija za sprovođenje svih planiranih aktivnosti, ocenjeno je da je Program u izvesnoj meri preširok i prekomerno optimističan. Bez obzira na njegov širok okvir, postoji opšte shvatanje da je PKRR obuhvatio glavna pitanja/oblasti/izazove koji su bili gorući u 2008, pokrivajući: obrazovanje, zdravstvo, status tržišta rada, socio-ekonomski položaj žena; učešće žena u centralnim i lokalnim institucijama i u privatnom sektoru; a takođe je sadržao i širi cilj – širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava i osnaživanje žena.

Program, takođe, nije uspeo da inkorporiše potrebe žena koje pripadaju manjinskim grupama: lezbijki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba (LGBT), izazove sa kojima se suočavaju pripadnici zajednice Roma, Aškalija i Egipćana (kao što su rani/dečiji brakovi) i nije izričito predviđao aktivnosti za podršku i pružanje usluga žrtvama seksualnog nasilja tokom rata/sukoba.

Da li su aktivnosti i rezultati PKRR-a bile u skladu sa opštom misijom i postizanjem ciljeva PKRR-a

Generalno gledano, ciljevi PKRR-a su bili u skladu sa opštom misijom Programa, iako su mogli biti bolje definisani, dosledniji i organizovани. Opšte primedbe u vezi ciljeva bile su sledeće: 1) Cilj 1: *Širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava i osnaživanje žena* i Cilj 7: *Poboljšanje imidža žena u medijima, kulturi i sportu* mogli su se takođe objediniti u jedan cilj, a neki podciljevi i njihove prateće aktivnosti iz Cilja 2 su mogle biti uključene u objedinjeni cilj; 2) Cilj 4, *Ekonomsko osnaživanje žena i devojaka*, i Cilj 5, *Poboljšanje pokazatelja rada za žene i devojke* su međusobno povezani i preklapaju se, pa su se ova dva cilja mogla objediniti u jedan jedinstveni cilj; 3) ciljevi PKRR-a nisu bili kvantifikovani, odnosno nisu bili definisani na način zasnovan na rezultatima, već su to radije izjave o poboljšanjima, povećanjima i postignućima u različitim oblastima; 4) podciljevi takođe nisu specifični i merljivi: kvantitativno odredivi cilj je definisan samo za jedan od 21. podcilja Programa.

Detaljna procena svake programske oblasti PKRR-a je razrađena u sledećem odeljku:

Cilj 1. Širenje vrednosti i praksi koje promovišu rodnu ravnopravnost, zaštitu prava i osnaživanje žena. Podciljevi i aktivnosti predviđene u okviru ovog cilja u skladu su sa ciljem, ali kao što je već pomenuto, podciljevi i aktivnosti uključeni u druge ciljeve su značajni za postizanje ovog cilja. Ovaj cilj je obuhvatao nejasno definisanu aktivnost uspostavljanja mehanizama za osiguravanje i

promovisanje transparentnosti, koji nisu sadržali specifična objašnjenja u vezi toga koje su oblasti gde je potrebno takvo povećanje transparentnosti. To je zauzvrat takođe sprečilo da se proceni da li je planirana aktivnost doprinela postizanju postavljenog cilja.

Cilj 2. Poboljšani pristup žena i devojaka kvalitetnom obrazovanju. Ovaj cilj obuhvata 4 podcilja i samo jedan doprinosi postizanju postavljenog cilja, dok ostala tri odgovaraju Cilju 1, tj. promovisanju rodne ravnopravnosti i bave se pitanjem roda u sistemu obrazovanja.

Cilj 3. Poboljšanje zdravlja žena i devojaka preko povećanja responzivnosti zdravstvenog sistema na njihove zdravstvene potrebe. Iako se ovaj cilj odnosi na poboljšanje zdravlja samo žena, dva podcilja takođe imaju za cilj poboljšanje zdravstvenih usluga za muškarce, takođe, ali bez specifičnih aktivnosti za postizanje postavljenih podciljeva. Ovaj cilj obuhvata aktivnosti u vezi sa uvođenjem zdravstvenog osiguranja, cilj koji se smatra vrlo optimističnim i još uvek čeka da bude postignut na Kosovu. Ovaj cilj obuhvata aktivnost „povećanja pristupa zdravstvenim ustanovama“, što više liči na cilj nego na aktivnost. Jedna aktivnost obuhvata i osiguravanje hitnog prevoza i angažman zajednice u prevoz žena u bolnicu, što ne deluje kao adekvatna aktivnost, pošto bi pristup hitnom prevozu već trebalo da bude obezbeđen svima kojima je potreban. Ovaj cilj koji teži da obezbedi plaćanje porodiljskog odsustva i nezaposlenim ženama, što deluje vrlo optimistično, s obzirom na veliki broj nezaposlenih žena i ograničene finansijske resurse vlade.

Cilj 4. Ekonomsko osnaživanje žena i devojaka. Ovaj cilj je fokusiran na podršku osnivanju i razvoju preduzeća u vlasništvu žena i obuhvata odgovarajuće aktivnosti za postizanje postavljenog cilja, uključujući davanje kredita, obuke, sajmove, poslovne klubove itd.

Cilj 5. Poboljšanje pokazatelja rada za žene i devojke. Generalno gledano, ovaj cilj obuhvata odgovarajuće aktivnosti koje su u skladu sa postavljenim ciljem. Obuhvatao je aktivnost u vezi programa socijalne pomoći, aktivnost sličnu onoj obuhvaćenoj Ciljem 6. Predviđene aktivnosti su se odnosile samo na plaćanje porodiljskog odsustva, dok druge usluge, kao što je briga o deci, za koje je utvrđeno da doprinose učešću žena na tržištu rada, upadljivo nedostaju.

Cilj 6. Poboljšanje socijalne situacije žena u riziku preko povećanja pristupa kvalitetnim socijalnim uslugama. Podciljevi i aktivnosti su u skladu sa postavljenim ciljevima; Aktivnosti Cilja 6 obuhvataju mere socijalne pomoći za podršku žena u lošoj ekonomskoj situaciji, razvoja politike i mera za pružanje usluga ženama žrtvama nasilja u porodici i starijim ženama.

Cilj 7. Poboljšanje imidža žena u medijima, kulturi i sportu. Ovaj cilj je obuhvatao aktivnosti samo iz oblasti medija, zanemarujući oblasti kulture i sporta.

Cilj 8. Postizanje jednakog učešća i zastupljenosti oba pola u procesu donošenja odluka u važnim sferama života. Ovaj cilj je predvideo aktivnosti neophodne za postizanje postavljenog cilja, iako su se one mogle, kao što je napomenuto, objediniti sa Ciljem 1.

Da sumiramo, PKRR je predstavljao značajan dokument koji je sadržao ključne ciljeve i aktivnosti za postizanje opšte misije PKRR-a, iako su organizacija i prilagođavanje okvira koncipiranja mogli biti adekvatniji.

3.1.1 Inputi tokom perioda sprovođenja PKRR-a

Tokom perioda sprovođenja PKRR-a, usvojeno je nekoliko okvira javnih politika, kao što su zakoni i nacionalne strategije, time uklanjajući nedostatke okvira politika kako je utvrđeno u PKRR dokumentu i očekivano je bilo da se oni reše preko različitih aktivnosti opisanih u tom dokumentu. Takođe, uvedeni su novi institucionalni mehanizmi, koji su doprineli ostvarivanju napretka u postizanju ciljeva postavljenih u PKRR-u. Zatim je dat kratak opis novih zakona, strategija i mehanizama.

Novi zakoni

- Zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici je izradio ARR kao vodeća institucija. Zakon je proglašen Dekretom Predsednika Republike Kosovo u julu 2010. Ovaj Zakon ima za cilj da spreči sve oblike nasilja u porodici, preko odgovarajućih zakonskih mera za članove porodice koji su žrtve nasilja u porodici, obraćanjem posebne pažnje na decu, starije i osobe sa invaliditetom. Takođe, zakon predviđa odredbe o tretmanu počinilaca nasilja u porodici i ublažavanje posledica;
- Usvojena su dva važna Administrativna uputstva (AU), koja podržavaju sprovođenje kosovskog Zakona o nasilju u porodici: AU br. 12/2012 o utvrđivanju lokacije i metoda psihosocijalnog lečenja počinilaca nasilja u porodici i AU br. 02/2013 o metodama lečenja počinilaca nasilja u porodici sa nametnutim obaveznim lečenjem od alkoholizma i zavisnosti od psihotropnih supstanci;
- U 2013, pod vodstvom ARR-a, Vlada Kosova je izradila i usvojila Standardne operativne procedure (SOP) za zaštitu od nasilja u porodici na Kosovu;
- U 2012, kosovski Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći za žrtve nasilja u porodici utvrdio je prihvatljive kategorije za prijavu za besplatnu pravnu pomoć;
- Zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobodilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica proglašen je u decembru 2011. Cilj ovog zakona je „definisanje statusa i finansijske podrške za kategorije koje su posledica rata, preko penzija i posebnih beneficija.“ Kategorije koje su korisnici prema ovom zakonu su „civilne žrtve, civilna lica koja su postala invalidi u toku rata i porodice lica koja su držana kao taoci ili civilna lica koja su nestala tokom rata“. Zakon ne spominje posebno žrtve seksualnog nasilja ili torture tokom rata, kao posebnu kategoriju civilnih žrtava ili ratnih zarobljenika;
- Zakon br. 03/L-110 o prekidu trudnoće, proglašen u januaru 2009. Kao što je utvrđeno u ovom zakonu, svaka trudnica koja je starija od osamnaest (18) godina ima pravo da traži prekid trudnoće, dok žene stare šesnaest (16) godina, da bi prekinule trudnoću, moraju da imaju saglasnost svojih roditelja ili zakonskog staratelja. Prekid trudnoće se može izvršiti do desete (10) nedelje trudnoće. Član 14. jasno navodi da je prekid trudnoće sa motivom izbora pola ploda zabranjen.
- Zakon br. 03/L-212 o radu, proglašen u novembru 2010. Sa ovim zakonom, uvedena je nova formula porodiljskog odsustva, po kojoj u prvih šest meseci porodiljskog odsustva, poslodavac isplaćuje platu u iznosu od 70 procenata osnovne plate; sledeća tri meseca, porodiljsko odsustvo plaća Vlada Kosova, uz naknadu od pedeset procenata prosečne plate na Kosovu, a zaposlena žena ima pravo da produži porodiljsko odsustvo na dodatna tri meseca bez naknade. Zakon takođe predviđa da se uz saglasnost majke, pravo na tromesečno odsustvo i tri meseci neplaćenog odsustva može preneti na oca deteta;
- Zakon o zdravlju 04/L-125, proglašen u aprilu. Između ostalog, zakon predviđa da se zdravstvena zaštita pruža preko obezbeđivanja potrebnih uslova za trudne žene i žene nakon porođaja, kao i za zdrav razvoj dece i mladih;
- Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima 04/L-218, proglašen je avgusta 2013. Prema članu o osnovnim načelima za borbu protiv trgovine ljudima, zakon predviđa da se u sve aktivnosti za borbu protiv trgovine ljudima uključi rodni aspekt, promovisanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i devojaka žrtava trgovine ljudima. Zakon takođe navodi da trudne žene, koje su žrtve trgovine ljudima imaju pravo na smeštaj u zaštitnom centru za period od jedne godine, sa mogućnošću produženja;
- Administrativno uputstvo br. 03/2013 o ‘merama i kriterijumima podrške u poljoprivredi i ruralnom razvoju za 2013’ uključuje afirmativne mere prema kojima žene poljoprivrednici imaju pravo na pet dodatnih poena u ocenjivanju njihovih aplikacija za grantove i subvencije.

Nacionalni strateški dokumenti

- Program protiv nasilja u porodici na Kosovu i Akcioni plan 2011-2014, odobren je u

avgustu 2011. Ukupna vrednost programa bila je 2.4 miliona evra, od čega je vlada izdvojila budžet od 1.6 miliona evra. Program definiše mere podeljene na tri stuba i detaljne aktivnosti, dužnosti i odgovornosti kosovskih institucija za sprečavanje i borbu protiv ovog fenomena, a istovremeno i rehabilitaciju i integraciju žrtava;

- 2011, Ministarstvo zdravlja izradilo je Strategiju za zdravlje majki, deteta, adolescenata i reproduktivno zdravlje 2011-2015. Strategija se sastoji od aktivnosti organizovanih preko devet prioritetsnih oblasti: bezbedno materinstvo; zdravlje dece; zdravlje adolescenata; planiranje porodice; karcinomi reproduktivnog sistema; prenosive seksualne infekcije; neplodnost; rodna ravnopravnost i nasilje u porodici;
- Uz podršku UN Women, ARR je izradio akcioni plan za sprovođenje Rezolucije 1325, „Žene, mir i bezbednost“ 2013-2015, koji je usvojen u januaru 2014. Ovaj nacionalni plan sadrži tri cilja: 1) Povećano učešće žena u odlučivanju i u izgradnji i očuvanju mira; 2) Integrисана rodna perspektiva i povećano učešće žena u bezbednosnim strukturama i 3) Žrtve seksualnog nasilja i drugih vidova nasilja koje se odnose na sukob/rat imaju pristup funkcionalnim mehanizmima za zaštitu, pristup pravdi i njihovu rehabilitaciju i reintegraciju;
- Komisija za HIV/AIDS Kosova izradila je Strateški plan Kosova za HIV/AIDS 2009 – 2013. Plan podrazumeva da programi i usluge za sprečavanje, lečenje i negu moraju biti izrađeni kako bi odražavali posebne potrebe žena i muškaraca. Plan takođe predviđa mere za sprečavanje prenošenja HIV/AIDS sa majke na dete;
- Strategija i Akcioni plan o ljudskim pravima u Republici Kosovo 2009-2011, ističe da su žene na Kosovu i dalje u nepovoljnem položaju u pogledu zapošljavanja, siromaštva, obrazovanja, mogućnost biranja pozicija odlučivanja, položaj žena u ruralnim i urbanim područjima kao što su nepismenost, pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti žena tokom i nakon trudnoće. Strategija takođe navodi nedostatak analize i planiranja budžeta iz rodne perspektive na centralnom i lokalnom nivou;
- Strategija i Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima (2011-2013) odobreni su 2008. Nacionalna Strategija i Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima 2011-2014 obuhvata samo jedan cilj koji se odnosi na žene, a koji je: podizanje svesti javnosti o pojavi trgovine ljudima među ugroženim grupama (npr. deca, omladina i žene) o pitanjima trgovine ljudima. Međutim, izveštaj o praćenju i proceni ove Strategije iz 2014, nije ocenio određeni cilj koji se odnosi na žene;
- Plan za ekonomsko osnaživanje žena za 2011-2013 je imao sledeće ciljeve: a) ubrzanje izrade i sprovođenja politika o rodnoj ravnopravnosti i ženama, b) ubrzanje sprovođenja nacionalnih, regionalnih i međunarodnih obaveza za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, c) integraciju rodne ravnopravnosti na makro i nivou sektora politike, d) povezivanje partnera za saradnju i organizacije civilnog društva, i e) proširenje koordinacije, praćenja i odgovornosti, kao i procene i istraživanja. Međutim, na osnovu informacija prikupljenih tokom ove procene može se konstatovati da plan nije sproveden zbog nedovoljno sredstava.

Novi uvedeni mehanizmi

Vlada Republike Kosovo usvojila je predlog ARR-a da imenuje *Nacionalnog koordinatora* i uspostavi Koordinacionu grupu za praćenje i sprovođenje Akcionog plana programa protiv nasilja u porodici na Kosovu 2011-2014. Koordinacioni sekretarijat je odgovorno telo za koordinaciju, praćenje i izveštavanje o sprovođenju politika, aktivnosti i mera navedenih u programu protiv nasilja u porodici na Kosovu i Akcionom planu. Koordinaciona grupa se sastoji od izvršnog direktora ARR-a i zamenika ministara resornih ministarstava i predstavnika organizacije civilnog društva.

Udruženje žena policije Kosova je osnovano 2013. Cilj ovog udruženja je povećanje zastupljenosti žena na pozicijama odlučivanja u policiji, rešavanje izazova i problema žena koje rade u policiji; promovisanje rodne ravnopravnosti u Policiji Kosova, podrška stručnom osposobljavanju i promovisanje udruženja žena u Policiji Kosova na međunarodnom nivou (UN Women, 2015). Osnivanje udruženja je istaknuto kao pozitivan razvoj u Izveštaju o napretku iz 2013, Evropske

komisije (Evropska komisija, 2013).

Uz podršku UN Women, u 2012, u Đakovici, Gnjilanu i Dragašu, uspostavljeni su *Mehanizmi koordinacije opština*, koji se sastoje od predstavnika Policije Kosova, pravosuđa, NVO-a, skloništa i drugih institucija koje rade sa žrtvama nasilja u porodici. Ovi mehanizmi imaju za cilj da poboljšaju saradnju i koordinaciju između svih institucija uključenih u sprečavanje nasilja u porodici i podrže žrtve nasilja u porodici. Lokalni akcioni planovi o zaštiti od nasilja u porodici su takođe izrađeni tokom ovog perioda.

Tokom sprovođenja PKRR-a, Agencija za rodnu ravnopravnost preduzela je prve korake u uvođenju Rodno odgovornog budžetiranja (ROB). 2012, oko 150 učesnika prisustvovalo je međunarodnoj konferenciji „Rodno odgovorno budžetiranje: Prakse i izazovi“ organizovane od strane ARR-a u saradnji sa LOGOS-om, DEMI/USAID-om, GIZ-om i SIDA-om. Cilj konferencije bio je da se diskutuje o najboljim praksama u sprovođenju ROB-a na centralnom i lokalnom nivou. Iste godine, MŽK je preuzeo prvi istraživački napor o ROB-u pod nazivom „**Po kojoj ceni?**“ o troškovima finansiranja podrške za žrtve nasilja u porodici. Od 2014. godine, opština Kamenica redovno integriše ROB u svojim dokumentima o planiranju budžeta. Oni integrišu rodno razvrstane podatke, rodno osetljivi jezik, kao i buduće planiranje ROB-a. Opštine Đakovica i Elez Han su takođe integrisale važne elemente ROB-a u svojim dokumentima o budžetu. U 2012. godini, za članove mehanizama koordinacije u Dragašu, Đakovici i Gnjilanu, UN Women je organizovala obuku o rodno odgovornom budžetiranju. Iste godine, uz podršku LOGOS-a, opština Vitina je sprovedla projekat „Rodna ravnopravnost i rodno odgovorno budžetiranje“. Prva komponenta projekta se sastojala od aktivnosti obuke koje uključuju: tri obuke sa službenicima iz opštinskog osoblja, jednu obuku sa predstavnicima iz sektora zdravstva i obrazovanja, jednu obuku sa članovima Skupštine opštine. Tema ovih obuka je “Odgovornost institucija u primeni Zakona o rodnoj ravnopravnosti” u svim oblastima života i rada. Druga komponenta projekta se sastojala od ankete građana opštine Vitina o rodnom budžetiranju, tri obuke za opštinske službenike, pisanje izveštaja na osnovu nalaza iz ankete i diseminacije rezultata o kojima je diskutovano na okruglom stolu.

Uz podršku MŽK-a, u 2012. osnovano je osam Grupa za zagovoranje rodne ravnopravnosti (GZRR) u opštinama Novo Brdo, Dragaš, Štimlje, Gnjilane, Prizren, Mitrovica, Mamuša i Đakovica i u 2013. osnovane su još dve u Podujevu i Glogovcu. Ove grupe okupljaju žene iz politike i civilnog društva u nastojanjima da zagovaraju prava žena i ravnopravnost polova na opštinskom nivou. MŽK je obezbedio mentorstvo i kontinuiranu podršku ovim grupama.

Tokom perioda sprovođenja PKRR-a, redovno su organizovane kampanje za podizanje svesti od strane ARR-a, SRR-a i lokalnih OCD-ova. Ovo uključuje:

- 16 dana aktivizma protiv nasilja u porodici, koji se održava godišnje od 25. novembra do 16. decembra, (od 2009, ovo je redovna aktivnost ubaćena u kalendar aktivnosti svih kosovskih institucija),
- Dan žena, organizovan 8. marta,
- Od 2010, ARR podržava sajam „Žene u biznisu“ koji organizuje Kosovska agencija za investicije i podršku preduzećima (KAIPP). Za vreme ovog događaja, dele se sertifikati uspešnim preduzećima,
- Međunarodni dan ruralnih žena organizovan u nekim opštinama,
- Mesec podizanja svesti o raku dojke obeležava se svakog oktobra na Kosovu,
- Evropska nedelja za testiranje na HIV / AIDS,
- Aktivnosti podizanja svesti o pravima na imovinu i nasledstvo,
- Obuke o Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW),
- Tokom sprovođenja PKRR-a, uz podršku UN Women, Kosovo je postalo aktivan član Regionalnog ženskog lobija za mir, bezbednost i pravdu u Jugoistočnoj Evropi, koji okuplja žene političare i aktivistkinje iz regiona koje su posvećene ciljevima produbljivanja ljudske bezbednosti, promovisanju prava žena i njihovom učešću u procesima odlučivanja i rušenje barijera etnički-orientisanih politika,

- 2009, ARR je organizovao međunarodnu konferenciju na temu „Žene i identitet”, koja je bila fokusirana na rodni identitet i interdisciplinarnu perspektivu, rodno odgovorne politike, pol, rat i pravdu.

3.2 Efikasnost PKRR-a

Ovaj odeljak procenjuje u kojoj meri su postavljeni ciljevi i predviđene aktivnosti unutar PKRR-a ostvareni ili sprovedeni.

3.2.1 Zapošljavanje i socio-ekonomска situacija

U cilju poboljšanja socio-ekonomskog statusa žena, u PKRR-u, organizovane su aktivnosti putem tri strateška cilja: *ekonomsko osnaživanje žena i devojaka, poboljšanje pokazatelja rada žena i devojaka i poboljšanje socijalne situacije žena u riziku pružanjem kvalitetnih socijalnih usluga*. Poslednji cilj takođe sadrži i aktivnosti koje su vezane za nasilje u porodici, koje su procenjene u Odeljku 3.2.3 ovog izveštaja.

Procena napretka ka ispunjenju ova tri cilja vrši se pomoću sekundarnih podataka. U 2013. godini, 18,4 procenata domaćinstava na čijem su čelu žene žive u siromaštvu i 18,2 procenata žena na Kosovu žive u takvim okolnostima. U odnosu na osnovne pokazatelje, situacija se poboljšala, ali cilj nije postignut jer je bio suviše ambiciozan s obzirom na ekonomsku situaciju na Kosovu. Redovni izveštaji ASK-a o socijalnom osiguranju ne prave razliku između korisnika socijalne pomoći, odnosno porodica, prema polu glave porodice, mada su ove informacije dostupne u bazi podataka MRSZ-a. Kako je navedeno u Biltenu ARR-a iz 2013, Ministarstvo za zajednice i povratak je 2013. podržalo izgradnju 72 kuća, od kojih su 15 korisnika žene na čelu domaćinstva. Na osnovu podataka za ovu procenu, socijalno stanovanje je obezbeđeno za žene na čelu domaćinstva u opštini Mitrovica, Suva Reka (17 domaćinstava na čijem čelu su žene), Vitina (6 njih je dobilo socijalni smeštaj) i Mališevo (nema podataka o broju slučajeva).

Centri za socijalni rad koji funkcionišu u svakoj opštini nude širok spektar usluga koje uključuju i usluge savetovanja porodice; službe za zaštitu dece; sklonište za starije osobe i osobe sa posebnim potrebama; usluge za žrtve nasilja u porodici i trgovine ljudima, itd. Planirane aktivnosti PKRR-a za pomoć siromašnim ženama kroz šemu socijalnih usluga ne navodi nikakve posebne usluge namenjene specijalno za ciljanje siromašnih žena. Tokom intervjuja i diskusija fokus grupa, objavljeno je da MOKS i opštine, povremeno podržavaju veliki broj siromašnih žena pokrivanjem troškova koji se odnose na zdravlje, obezbeđivanje stanovanja i ponudu finansijske pomoći (na primer, pokrivanje troškova grejanja tokom zime). Pored usluge zbrinjavanja starijih osoba koje pruža MRSZ, nisu razvijene druge mere za podršku ove grupe žena, iako je ovo bilo predviđeno u PKRR dokumentu.

Podaci prikazani u Aneksu 1, pokazuju da je udeo žena preduzetnica povećan u 2013. godini, iako preovladavaju mikro preduzeća. Kako bi podržao žene u biznisu, MTI je organizovao nekoliko aktivnosti koje uključuju: sajmove, obuke i dodeljivanje grantova, konferencije, dodeljene nagrade za uspešne poslovne žene koje posluju u sektorima trgovine, usluga i proizvodnje. Agencija za razvoj MSP-a u okviru MTI-a, svake godine organizuje sajam „**Žene u biznisu**“ koji ima za cilj da promoviše i poboljša preduzetništvo među ženama. U 2010. godini, izdvojeno je 25.000 evra za subvencije preduzećima čije su vlasnice žene. **U 2012. godini, uz podršku MTI-a, osnovana je Privredna komora žena** sa ciljem da podrži, promoviše i razvija ulogu žena u preduzetništvu. 2009. godine, MTI je angažovao 200 studenata u projekat stažiranja, od kojih je skoro polovina žene. Treba napomenuti da tačni podaci o ukupnom budžetu izdvojenom za žene preduzetnice i broju žena korisnica grantova i drugih vidova podrške od strane MTI-a nisu bili dostupni tokom ove procene.

Politike MPŠRR-a tokom godina sprovođenja PKRR-a, doprinele su angažovanju žena u sektoru poljoprivrede kroz obuke, savetodavne usluge, grantove i subvencije. Važno je napomenuti da redovni godišnji izveštaj Agencije za razvoj poljoprivrede ne pruža rodno razvrstane podatke korisnika grantova i subvencija. Za potrebe ove procene, obezbeđeni su rodno razvrstani podaci

o korisnicima granta tokom sprovođenja PKRR-a. Pozivajući se na izveštaj koji je dostavio SRR iz ministarstva, postoje dokazi da udeo žena koje imaju koristi od grantova i subvencija beleži rast, mada je i dalje znatno niži nego kod muškaraca. Na primer, u 2010. i 2011. samo četiri procenata grantova i subvencija dodeljeno je ženama, koji se povećao na 13,5 procenata u 2012. U 2012. godini, izdvojeno je ukupno 45.000 evra za žene koje se bave uzgojem koza, ovca, krava, pčela i žita (Bilten ARR-a za 2013.). Isto tako, 140 žena je informisano o dostupnim uslugama i dostupnoj finansijskoj podršci koju mogu dobiti od službi MPŠRR-a.

U periodu od 2009-2014, ARR je izdvojio skoro 120.000 evra za 44 korisnika, uključujući ženske OCD-ove i žene preduzetnice kako bi se podržale žene u biznisu, Ministarstvo infrastrukture je 2009. izgradilo 220 metara puta u selu Velika Kruša, koji vodi do fabrike „Žene poljoprivrednice“ u iznosu od 45.000 evra i podržali delatnost ove fabrike koju vode žene. Ovaj primer potvrđuje, još jednom da sva ministarstva mogu da doprinesu poboljšanju životnih i radnih uslova žena, preuzimajući odgovarajuće mere u okviru njihovog sektora i ovlašćenja.

Tokom životnog ciklusa PKRR-a, opštine Mitrovica, Obilić, Lipljan, Prizren, Vitina, Mališevo, Priština obezbedile su obuke, grantove i subvencije, organizovale sajmove i druge aktivnosti za podršku angažovanja žena u malom biznisu i takođe, podržale rast preduzeća u vlasništvu žena. Na primer, u 2008. godini, uz podršku MRSZ-a i DVV International, opština Suva Reka organizovala je kurseve iz računarstva za 111 devojaka; opština Vitina obezbedila finansijsku podršku za dva udruženja žena u iznosu od 2.000 evra, svaka je podržala preduzeća u vlasništvo žena subvencijom u iznosu od 2.000 evra; opština Kosovo Polje je organizovala obuku za 120 žena i devojaka.

Lokalni OCD-i su takođe veoma aktivne u obezbeđivanju grantova i obrazovnih aktivnosti podrške za marginalizovane grupe žena, sa ciljem da ih izvuče iz siromaštva i poveća njihovu mogućnost za zapošljavanje i ostvarivanje prihoda. U 2012. godini, u bliskoj saradnji sa svojih 100 različitih članova, MŽK je odlučio da osnuje Fond žena Kosova. Fond, velikodušno podržan od strane *Kvinna till Kvinnna* iz Švedske, daje male grantove pojedinačnim podnosiocima (do 1.000 evra) i za 12 ženskih organizacija (u iznosu od 10.000 evra) koje nisu imale pristup drugim izvorima finansiranja i koja se bore za dalje unapređivanje ženskih prava, posebno među seoskim i/ili marginalizovanim grupama. MŽK takođe, koristi ovaj program za dodelu grantova da poduci svoje članove u procesu pisanja projekata, na taj način unapređujući njihove kapacitete za podnošenje zahteva za dodelu sredstava od drugih donatora. U 2013. godini, MŽK je pokrenuo tri kruga za dodelu grantova i povećao iznos granta do najviše 3000 evra. Putem Fonda žena Kosova, 22 organizacije su imale priliku da sprovedu svoje ideje i dopru do različitih korisnika, sa budžetom u ukupnom iznosu od 66,209 evra. Inicijative su doprle do neke od najugroženijih grupa na Kosovu, posebno one koji žive u ruralnim područjima i manjine, od kojih je nekoliko učestvovalo u takvim aktivnostima po prvi put. Lokalni OCD-i, kao što je MŽK, u 2011. pružilo je obuku i mentorstvo za 40 žena o pčelarstvu.

Pored toga, *Women for Women International* nudi edukaciju o ženskim pravima i životnim veštinama (održavanje prihoda, zdravlja i dobroti, donošenje odluka u porodici i zajednici i društvene mreže i bezbednosne mreže) i stručno osposobljavanje (poslovne i stručne obuke). Tokom 2009-2012, skoro 6.500 žena iz 12 opština učestvovalo je na obuci o socijalnim i ekonomskim pitanjima. Što se tiče stručnog osposobljavanja, najposećenija obuka je bila o hortikulturi, zatim pružanju usluga i zanatstvu, ali takođe i o pčelarstvu i proizvodnji mlečnih proizvoda. Prema lokaciji, 52 procenata obučenih žena su iz ruralnih, a 48 procenata iz urbanih područja.

Iako zakonski imovina stečena tokom braka mora biti registrovana na ime oba supružnika, žene ne koriste ovo pravo uglavnom zbog važećih društvenih normi ili nedostatka svesti. S obzirom da većina žena nije zakonski vlasnik imovine, odobravanje kredita za pokretanje preduzeća i/ili razvoj preduzeća je veoma ograničen. Prema anketi o budžetu domaćinstava iz 2013. godine, samo pet procenata kuća je u vlasništvu žena, pokazujući pad od dva procenata poena u odnosu na 2009. Međutim, prema Kosovskoj agenciji za katastar, u 2013, skoro 16 procenata imovine je bilo u vlasništvu ili suvlasništvu žena. Kako bi se podigla svest o pravima žena na imovinu, na godišnjem nivou, ARR, SRR i lokalni OCD-i organizuju kampanje za podizanje svesti o pravima žena na imovinu.

Uprkos ostvarenom napretku, do kraja 2013, kao što podaci pokazuju, velike rodne razlike preovladavaju na tržištu rada (ASK, 2014).

- Otprilike samo jedna od pet (21.1%) radno sposobnih žena je bilo aktivno na tržištu rada, u poređenju sa tri petine (61.2%) radno sposobnih muškaraca;
- Stopa zaposlenosti radno sposobnih žena bila je samo 12.9%, u poređenju sa 40.0% za muškarce;
- Skoro 80 procenata žena je imalo status zaposlene (u poređenju sa 77% za muškarce) i samo 13 procenata žena je bilo samozaposleno u poređenju sa 25 procenata muškaraca;
- Segregacija zanimanja među ženama je i dalje visoka, jer skoro 40 procenata je zaposleno u takozvanim tradicionalnim ženskim poslovima, tj. obrazovanju i zdravstvu;
- Razlika u platama ostaje nepromenjena, ali beznačajna, jer muškarci imaju blagu tendenciju da primaju veće plate od žena.

Za ovu procenu može se prijaviti da su intervencije otvaranja novih radnih mesta i povećanja pristupa žena na tržištu rada i smanjenja siromaštva među njima, preduzete od strane svih institucija, od strane centralne i lokalne vlasti, donatora i lokalnih OCD-ova. Glavni saradnici vlade u ublažavanju nezaposlenosti tokom sprovođenja PKRR-a, su MRSZ putem realizacije aktivne politike tržišta rada, MTI, putem pružanja programa podrške preduzetništvu i sprovođenja intervencija za podršku postojećih preduzeća (grantova, vaučer šeme, stažiranje) i **MPŠRR** putem dodelje subvencija, grantova i obuka za razvoj poljoprivrede. Aktivnosti podizanja svesti u vezi pristupa žena i imovinskih prava, takođe su se održale tokom sprovođenja PKRR-a. Postoje neki dokazi da se zapošljavanje žena povećalo i stopa ženskog preduzetništva rasla tokom životnog veka PKRR-a. Međutim, napredak nije napravio veliku razliku u ekonomskom položaju žena i nije značajno poboljšao njihov ekonomski položaj. Različite politike i aktivnosti predviđene u okviru PKRR-a, kao što su *Akcioni plan za ekonomsko osnaživanje na Kosovu* i okvirna politika pro-rodnog zapošljavanja nisu, nažalost, stupile na snagu, dok su sektorske politike ostale uglavnom isključene jedne od drugih i nisu uspostavile potrebnu sinergiju.

3.2.2 Zdravstvo

Da bi se poboljšalo zdravlje žena i devojaka, planirane aktivnosti su organizovane u tri podcilja, naime, 1) osiguranje da zdravstvene politike i programi odgovaraju specifičnim rodnim i zdravstvenim razlikama i potrebama; 2) povećanje znanja i razumevanje zdravlja žena i muškaraca i njihovih potreba; i 3) podrška i garancija potpunog i jednakog pristupa na svim nivoima usluga zdravstvene zaštite.

S obzirom da nikakav odgovor nije obezbeđen od strane SRR-a u Ministarstvu zdravlja i sa Univerzitetskog kliničkog centra Kosova, procena za postizanje postavljenih ciljeva u ovoj oblasti se zasniva na analizi postojećih podataka, informacija od ARR-a, SRR-a, UNFPA i diskusija fokus grupa. Kako bi se osiguralo da zdravstvene politike i programi odgovaraju specifičnim rodne i zdravstvenim razlikama i potrebama (podcilj 1), tri od šest predviđenih aktivnosti nisu bili ispunjene, jer su vezane za sprovođenje zdravstvenog osiguranja, koje tek treba da se uvede na Kosovu. Ove aktivnosti se odnose na pružanje zdravstvenog osiguranja svim karikama u lancu zdravstvene službe, za muškarce i žene, od uključivanja dijagnostičkih sredstava koji se direktno odnose na reproduktivno zdravlje žena i devojaka u osnovnom paketu zdravstvenog osiguranja, do uključivanja lečenja polno prenosivih bolesti i HIV/AIDS-a u okviru šeme zdravstvenog osiguranja.

Iako šema zdravstvenog osiguranja nije uvedena tokom životnog ciklusa PKRR-a, lekovi za HIV/AIDS su nuđeni besplatno. Predviđena aktivnost ozakonjenja prava na novčanu naknadu tokom trudnoće za nezaposlene žene nije sprovedena, ali kako je predstavljeno u ovom izveštaju, porodiljsko odsustvo za zaposlene majke produženo je na 12 meseci, od kojih je devet meseci plaćeno, i uvedeno je pravo na tri meseca bez naknade. Plan da se usklade inter-resorni zakonski akti koji se odnose na porodiljsko odsustvo i srodnna pitanja nije sproveden, iako je tokom razgovora sa različitim zainteresovanim stranama ostalo nejasno šta se očekuje da će biti postignuto primenom ove aktivnosti. Takođe, tokom životnog ciklusa PKRR-a, plan da se obezbedi besplatna vakcinacija za HPV nikad nije sproveden.

Što se tiče obavljanja predviđenih aktivnosti o povećanju znanja i razumevanju zdravlja žena i muškaraca i njihovih potreba, zabeleženo je sledeće:

- a) Kampanje podizanja svesti o nasilju u porodici, koje su za teme imale uticaj nasilja na zdravlje, održavaju se redovno tokom perioda sprovodenja PKRR-a,
- b) Sprovedena je aktivnost prikupljanja i godišnjeg prijavljivanja podataka vezanih za zdravstvo⁴,
- c) Izrađena je Strategiju za zdravlje majki, deteta, adolescenata i reproduktivno zdravlje 2011-2015, dok stepen njenog sprovodenja ostaje neprocenjen,
- d) ARR, opštinski SRR-i, UNFPA, Udruženje za obrazovanje i porodičnu negu i druge organizacije organizovale su nekoliko kampanja za podizanje svesti o planiranju porodice. UNFPA je organizovao obuke za doktore i omladinu u oblasti planiranja porodice. Žajednički program UNFPA i UNICEF obezbedio je izgradnju kapaciteta, tehničku pomoć i aktivnosti zagovaranja sa ciljem poboljšanja zdravstvenih usluga za majku, dete i reproduktivno zdravlje na tercijarnom, sekundarnom i primarnom nivou zdravstvene zaštite.
- e) U odnosu na plan za izradu smernica za planiranje porodice u obrazovnim ustanovama, predstavnik UNFPA-a je upozorio da, iako školski udžbenici sadrže informacije vezane za planiranje porodice, postoje indicije da nastava i razmena informacija nije bila na zadovoljavajućem nivou,
- f) Nema dostupnih informacija o tome da li su škole izradile obrazovne programe za ishranu i higijenu.

U nastavku su predstavljene aktivnosti koje su naznačene u PKRR dokumentu, ali nikad nisu sprovedene:

- a) plan za prikupljane rodno razvrstane podatke o upotrebi javnih i privatnih zdravstvenih usluga nije sproveden do 2013,
- b) nije preduzeta nijedna rodno orijentisane aktivnost ka obezbeđivanju prevoza ženama do bolnica,
- c) nije sproveden program skrininga raka grlića materice tokom 2008-2013, i
- d) nisu sprovedene aktivnosti uvođenja načela rodne ravnopravnosti u nastavne planove i programe obuka Medicinskog fakulteta na Prištinskom univerzitetu.

2013. godine u saradnji sa UNFPA-om, Ministarstvo zdravlja je izradio *Priručnik za borbu protiv slučajeva nasilja u porodici*, koji je potpisana od strane ministra zdravlja (MZ). UNDP je takođe obezbedio šest obuka za medicinske radnike na identifikaciji slučajeva nasilja u porodici širom Kosova, na kojima je učestvovalo 180 zdravstvenih radnika. U skladu sa poslednjim aktivnostima u okviru podcilja 2, opštinski SRR u saradnji sa SRR-om pri Univerzitetskom kliničkom centru Kosova organizuje redovne godišnje pregledе žena na ultrazvuku i mamografiji. Dalje, kampanje podizanja svesti i skrining kampanje za ispitivanja mamografom, raka dojke, raka grlića materice i infekcije su organizovane od strane SRR-a pri resornim ministarstvima i opštinama na Kosova. Mesec podizanja svesti o raku dojke se obeležava na Kosovu svakog oktobra, što doprinosi podizanju svesti kod žena za rano otkrivanje, lečenje i palijativno zbrinjavanje ove bolesti. Na osnovu podataka pruženih za potrebe ove procene može se navesti da svake godine, opština Mitrovica, Suva Reka, Obilić, Lipljan, Priština, Vitina, Mališevo, Kačanik, Dragaš i Đakovica organizuju kampanju za podizanje svesti u oblasti zdravstva i takođe organizuju ginekološke pregledе za žene iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana.

Centar za borbu protiv raka dojke JETA/VITA osnovan 2006. godine, bio je veoma aktivan u podizanju svesti stanovništva i žena o raku dojke. Kako bi se podigla svest o značaju ranog otkrivanja, JETA/VITA je organizovala nekoliko kampanja za podizanje svesti, sastanke i radionice sa devojkama i ženama, konferencije, medijske kampanje i takođe aktivnosti deljenja flajera. Ministarstvo zdravlja i UNFPA i drugi akteri organizovali su nekoliko kampanja za podizanje svesti o HIV/AIDS-u tokom

⁴Jedini rodno razvrstani zdravstveni podaci se odnose na stopu smrtnosti po uzroku smrtnosti. Nacionalni institut za javno zdravlje u okviru Ministarstva zdravlja je odgovorna institucija za prikupljanje i prijavljivanje tih podataka, ali se njihova veb-strana ne ažurira i ne sadrži izveštaje: Iako se izrađuje jednom godišnje, perinatalan izveštaj nije dostupan.

perioda sproveđenja PKRR-a. Međutim, nivo znanja žena i muškaraca koji znaju gde treba da se testiraju na HIV i dalje je veoma nizak. Prema istraživanju MICS-a iz 2013. godine samo 15,5 procenata žena i 31 procenat muškaraca u dobi od 15-49 godina su upoznati sa zdravstvenim klinikama gde se vrše testovi na HIV (UNFPA, 2014).

3.2.3 Nasilje u porodici

PKRR dokument se nasiljem u porodici bavi u okviru strateškog podcilja 6.2, kojim se zahteva uspostavljanje lokalnih usluga za žene koje se suočavaju sa socijalnim problemima. U dokumentu je navedeno niz aktivnosti za ispunjavanje ovog podcilja:

- jačanje institucionalnih struktura za pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima i žrtvama nasilja,
- obuka osoblja sudova, Policije Kosova i lokalnih centralnih institucija za tretman žrtava nasilja i trgovine ljudima,
- reintegracija žrtava u društvo, i
- izrada nacionalne strategije o nasilju u porodici.

Kao što je navedeno u odeljku 3.1.1, 2011. godine Vlada Kosova je usvojila *Program za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu i Akcioni plan 2011-2014*. Nakon završetka sproveđenja programa 2015. godine je sprovedena procena. Nalazi iz *Izveštaja o proceni Programa za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu i Akcionog plana 2011-2014* će se koristiti za procesnu delotvornosti planiranih aktivnosti u okviru PKRR-a, a koje se odnose na stepen sproveđenja aktivnosti čiji je cilj rešavanje i borba protiv nasilja u porodici na Kosovu.

U skladu sa predviđenim aktivnostima za izradu Nacionalne strategije o nasilju u porodici, 2010. Godine, ARR je pokrenuo proces izrade prvog Nacionalnog programa za nasilje u porodici uz podršku Inicijative za bezbednost i sigurnost žena UNDP-a i uz široku uključenost kosovskih državnih institucija, međunarodne zajednice i lokalnih organizacija civilnog društva. Program za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu 2011-2014 je odobren 2011. godine.

Izveštaj o proceni Programa za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu 2011-2014, ističe da se kosovska državna infrastruktura osnovana sa ciljem pružanja pomoći i zaštite žena i dece žrtava nasilja u porodici poboljšala. Obiman proces licenciranja kapaciteta socijalnih radnika i izrada minimalnih standarda za pružanje socijalnih usluga je preduzet i uspostavljen tokom sproveđenja Nacionalnog programa. U skladu sa zahtevima Kosova, licenciranje usluga zaštite od nasilja u porodici od strane NVO-a je završeno, što je doprinelo poboljšanju stručnih kapaciteta pružalaca usluga. Prema novom *Krivičnom zakoniku Kosova i Zakonu o krivičnom postupku*, zastupnici žrtava su sa Ministarstva pravde prebačeni na tužilaštvo, koji su takođe predviđeni da deluju kao ovlašćeni predstavnici žrtava nasilja u porodici na sudu i po zakonu. Ovo je povećalo nivo pristupa žrtava pravnim lekovima iako ne postoji procena kvaliteta pruženih usluga. Uprkos stalnoj finansijskoj podršci skloništima koja nude usluge žrtvama nasilja u porodici, ona još uvek imaju nedovoljnu pokrivenost troškova od strane ministarstva i opština.

Nakon završetka i usvajanja Programa za borbu protiv nasilja u porodici, direktor ARR-a je u skladu sa dekretom Vlade imenovan za zamenika koordinatora Sekretarijata za sproveđenje Programa za borbu protiv nasilja u porodici. Kao što je navedeno u odeljku 3.1.1 pod vođstvom ARR-a 2013. godine Vlada Kosova je izradila i usvojila Standardne operativne procedure za zaštitu od nasilja u porodici na Kosovu. Ovaj dokument daje detaljan opis uloga i odgovornosti svih uključenih strana u zaštitu i pružanje pomoći žrtvama nasilja u porodici, kao što su: policija, socijalni radnici, zastupnici žrtava, sudije, nastavnici, pružaoci zdravstvene zaštite, tužioци i osoblje skloništa u identifikovanju, upućivanju i takođe pružanju pomoći žrtvama nasilja u porodici.

U cilju povećanja sproveđenja kosovskog Zakona o nasilju u porodici, 2014. godine ARR uz podršku misije OEBS-a na Kosovu je izradio *Komentare na Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*. Komentari su

izrađeni za sudske osoblje, uključujući sudije i tužioce. U cilju poboljšanja razumevanja i primene relevantnog pravnog okvira za borbu protiv nasilja u porodici, Tužilaštvo Kosova, pod vođstvom Kancelarije za zastupanje i pružanje pomoći žrtvama (KZPPŽ) izradio obrasce za podnošenje zahteva za izdavanje naloga za zaštitu. Obrazac zahteva sadrži detalje informacije koje se daju o podnosiocu zahteva, mere koje se zahtevaju i okolnosti koje su relevantne za izdavanje naloga za zaštitu.

Da bi se dodatno poboljšao nivo znanja o zakonima o nasilju u porodici, KZPPŽ u okviru državnog Tužilaštva je izradio i usvojio obrazac za izjavu o šteti, koja omogućava razjašnjavanje štete koju je pretrpela žrtva i zahtev za naknadu preko popunjavanja izjave o šteti u krivičnom postupku. Međutim, Izveštaj o proceni je istakao da nema informacija o meri u kojoj se šteta utvrdila i nadoknadila. Sa novim Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku koji su stupili na snagu 2013. godine, zastupnici žrtava takođe imaju ulogu predstavnika žrtava nasilja u porodici na sudu i po zakonu. Pored toga, oni imaju pravo da zahtevaju zaštitu prava žrtava u njihovo ime. Važan događaj u pružanju boljih usluga žrtvama nasilja u porodici je uspostavljanje soba za intervjuisanje prilagođena deci i sedam regionalnih stanica koje podržava UN Woman.

Kao što je predviđeno u okviru PKRR-a, sprovedeno je niz obuka za tretman žrtava nasilja za sudske osoblje, Policiju Kosova i lokalne i centralne institucije. 2012. godine u saradnji sa MRSZ-om i OEBS-om u opština Priština, Peć, Mitrovica i Prizren, ARR je organizovao obuke za socijalne radnike Centara za socijalni rad i SRR-ove za razvoj kapaciteta u pružanju usluga žrtvama nasilja u porodici. 2014. godine ARR je sproveo obuke u pet regionala, tokom kojih je obučeno 256 učesnika uključujući i: sudije, tužioce, zaštitnike žrtava nasilja u porodici, policijske istražitelje, predstavnike opštinskih direkcija za obrazovanje i zdravstvo i Centra za socijalni rad. MRSZ je izradio i usvojio „Minimalne standarde za socijalne radnike koji pružaju pomoći žrtvama nasilja u porodici“. U skladu sa zahtevima iz Zakona o porodici i socijalnim uslugama, tokom 2013-2014. godine Ministarstvo je licenciralo sve socijalne radnike registrovanjem tih stručnjaka u Registar socijalnih i porodičnih službi. Od 2010. godine UN Woman je podržao Institut pravosuđa u vidu obuka o međunarodnoj pravdi i od 2011. godine podržava aktivnosti obuke trenera u cilju obučavanja sudija i tužilaca sa posebnim fokusom na nasilje u porodici, imovinska prava, međunarodne instrumente o ženskim pravima.

Veliki broj socijalnih radnika je učestvovao na jednodnevnoj obuci tokom 2013. godine u vezi sa sprovođenjem relevantnih minimalnih standarda i pravnih zahteva za pružanje pomoći žrtvama nasilja u porodici. 2013. godine SRR pri Ministarstvu zdravlja u saradnji sa misijom OEBS-a je organizovao obuke za 170 zdravstvenih radnika iz pet opština, na temu pružanja usluga zdravstvene zaštite žrtvama nasilja u porodici i trgovine ljudima. 2012. i 2013. godine misija OEBS-a na Kosovu je pružila obimne obuke o poboljšanju odgovora na nasilje u porodici socijalnim radnicima, zastupnicima žrtava, Policiji Kosova, zdravstvenim radnicima i civilnim društvima na lokalnom nivou o sprovođenju SOP-a. Pored toga, održano je šest projekcija filmova u regionu Peć o rodno zasnovanom nasilju, radio emisija i obuka medicinskog osoblja o tretiranju slučajeva nasilja u porodici. Uprkos ovim naporima, Izveštaj o proceni nacionalnog programa za borbu protiv nasilja u porodici tvrdi da nedovoljni stručni kapaciteti za upravljanje slučajevima nasilja u porodici nastavljaju da predstavljaju izazov u rešavanju slučajeva nasilja u porodici. Pored toga, Izveštaj o proceni tvrdi da i logističke i operativne potrebe institucija koje su relevantne za borbu protiv nasilja u porodici ostaju izazov; postoji i nedostatak jasnih smernica za one koji rade u oblasti vladavine prava u pogledu upravljanja i praćenja naloga za zaštitu i njihova kršenja.

Nisu uloženi značajni napor u pogledu aktivnosti PKRR-a za reintegraciju žena i devojaka žrtava nasilja u porodici. Finansijska zavisnost žena, socijalne i tradicionalno diskriminatorne prakse i nedostatak dugoročne pomoći i usluga rehabilitacije žrtava nasilja u porodici često prisiljavaju žrtve nasilja u porodici da se vrati svom nasilnom partneru.

PKRR dokument ne predviđa aktivnosti podizanja svesti u vezi sa nasiljem u porodici, važno je napomenuti da su aktivnosti podizanja svesti o nasilju u porodici postale sastavni deo kosovskih javnih institucija i njihovih godišnjih aktivnosti tokom sprovođenja PKRR-a. U saradnji sa ARR-om, skoro sve opštine i ministarstva su doprineli i organizovali aktivnosti tokom 16 dana aktivizma,

na godišnjoj osnovi. Aktivnosti sprovedene u okviru podizanja svesti o nasilju u porodici ciljale su na javnost u urbanim i ruralnim oblastima, osoblje iz nacionalnog i lokalnog nivoa i institucija (ministarstva, opštine, Centri za socijalni rad i mehanizmi koordinacije za borbu protiv nasilja u porodici itd.), žene, studente iz svih nivoa obrazovanja, manjinske grupe i osobe sa invaliditetom. Kako bi se višestruko podigla svest, organizovan je prenos video klipova u elektronskim medijima, postavljeni su bilbordi i plakati sa jasnim porukama protiv nasilja u porodici; sprovedene su aktivnost sa decom školskog uzrasta; emitovane su debate i diskusije na nacionalnim i lokalnim TV i radio stanicama; okrugli stolovi u urbanim i ruralnim oblastima; seminari na univerzitetima. 2012. godine sponzorisana su dva video klipa (jedan za pristup žena imovini i jedan sa temom „Fizička snaga ne opravdava nasilje nad ženama“).

Dodatni izazovi navedeni u Izveštaju o proceni programa za borbu protiv nasilja u porodici su sledeći: a) nedostatak jasnih smernica za one koji rade u oblasti vladavine prava o tome kako da upravljaju i prate naloge za zaštitu i njihova kršenja, kome žrtve treba da prijave kršenja naloga o zaštiti, i kako bi policija trebalo da upravlja ovim slučajevima; niska stopa prijavljivanja nasilja u porodici nad decom, starijima i osobama sa invaliditetom ostaje kritično pitanje; i b) minimalno sprovođenje AU br. 12/2012 o utvrđivanju lokacije i metoda psihosocijalnog lečenja počinilaca nasilja u porodici i AU br. 02/2013 o metodama lečenja počinilaca nasilja u porodici sa nametnutim obaveznim lečenjem od alkoholizma i zavisnosti od psihotropnih supstanci.

Iako ne postoje tačni podaci o rasprostranjenosti nasilja u porodici, kao što je prikazano u Aneksu 1, broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici je sa 1371 opao na 1089, a udeo žena žrtava nasilja u porodici je opao sa 92 na 80 procenata ili sa 1261 na 871 slučaj. Međutim ovi podaci sami po sebi ne ukazuju na zaključak da je nasilje u porodici na Kosovu opalo s obzirom na činjenicu da se mnogi slučajevi nasilja u porodici na Kosovu ne prijavljuju.

Što se tiče trgovine ljudima, tokom sprovođenja PKRR-a izrađene su sledeće politike: „Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima, 2008-2011“ i „Nacionalna strategija i Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima, 2011-2014“. Osim toga, 2013. godine Skupština Kosova je usvojila Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima, Zakon br. 04/L-218. Dokumenti su u svim slučajevima obuhvatili aktivnosti u vezi sa pružanjem stručnih usluga zaštite i postupanja sa žrtvama trgovine ljudima, jačanje institucionalnih struktura i obuke osoblja u odgovornim institucijama, kao što je predviđeno u PKRR-u.

Oblast kojom se KPDR nije bavila tokom procesa izrade i koju izričito ne spominje je tema koja se odnosi na žrtve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Međutim u okviru procene je zaključeno da je ovo oblast u kojoj je ostvaren važan napredak tokom perioda sprovođenja PKRR-a. Kao što je navedeno u Prvom izveštaju o praćenju Rezolucije 1325 „Žene, mir i bezbednost“, do novembra 2014. godine ostvareni su značajni rezultati u procesu razvoja pravnog okvira o tretmanu, rehabilitaciji i reintegraciji civilnih žrtava seksualnog nasilja, mučenja i drugih oblika nasilja tokom rata/sukoba. Najveća poboljšanja su izmene i dopune Zakona br. 04/-054⁵ i usvajanje Zakona br. 04/L-172⁶ i uspostavljanje predsedničkim dekretom Nacionalnog saveta žrtava seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Značajan napredak je ostvaren u povećanju svesti o potrebi podrške žrtava seksualnog nasilja tokom rata/sukoba; konkretno preko organizovanja različitih kampanja za podizanje svesti uz uključivanje mnogih sektora i zainteresovanih strana od Kancelarije premijera do OCD-ova. 2012 godine ARR je organizovao okrugli sto na temu „Pristup pravdi za žene i devojke, žrtve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu“ tokom kojeg su prikupljene preporuke za obezbeđivanje adekvatne naknade i pružanje usluge na osnovu potreba žrtava seksualnog nasilja tokom rata/sukoba. 2013. godine uz podršku UN Women, Institut za pravosuđe je organizovao obuke za istražitelje, tužioce, sudije i OCD-ove za tretman žrtava seksualnog nasilja.

Može se zaključiti da su u oblasti nasilja u porodici, u okviru PKRR-a, uspešno sprovedene skoro sve navedene aktivnosti. Jedina oblast u kojoj nije zabeležen napredak je reintegracija žrtava nasilja

⁵ Zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica

⁶ Zakon o izmeni i dopuni Zakon br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava seksualnog nasilja u ratu, civilnih žrtava i njihovih porodica

u porodici. U PKRR-u su navedene aktivnosti koje se odnose na složene i opsežne aktivnosti iz *Programa za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu*. Pored toga, tokom životnog ciklusa PKRR-a ciljna grupa je proširena uključivanjem žrtava rata i seksualnog nasilja.

3.2.4 Stereotipi

Pod programskom oblasti obrazovanje (cilj 2) dva podcila obuhvataju aktivnosti od kojih se očekivalo da doprinesu rešavanju rodnih stereotipa u sistemu obrazovanja. Podcilj definisan kao „*unapređenje nastavnih planova i programa u cilju promovisanja rodne jednakosti*“ se uglavnom odnosi na reviziju nastavnog plana i programa i školskih udžbenika iz perspektive rodne ravnopravnosti, dok je podcilj „*jačanje institucionalnih i programske kapaciteta MONT-a u cilju efikasnog integrisanja pitanja rodne ravnopravnosti u planiranje, sprovođenje i praćenje strategije ciljeva obrazovanja*“ sadrži aktivnosti za povećanje kapaciteta nastavnika u pogledu uklanjanja rodnih stereotipa i podsticanja i unapređivanja rodne ravnopravnosti u školama. Identifikovane su sledeće vodeće institucije za ostvarivanje tih ciljeva, po rangu: MONT, Institut za pedagoška istraživanja, Univerzitet u Prištini i ARR.

Na osnovu informacija dobijenih iz intervjeta, u okviru procene došlo se do zaključka da MONT nije sproveo detaljnu rodnu analizu školskih udžbenika koji se trenutno koriste u školama, kako je propisano u PKRR-u. Ovaj zaključak je takođe potvrdio i SRR pri MONT-u.

Pored toga, MONT je 2011. godine odobrio *Strateški plan obrazovanja Kosova (SPOK) 2011-2016*, koji predviđa da tokom izrade nastavnog plana i programa za decu starosti od 0-3 godina, MONT sprovede rodnu reviziju nastavnog plana i programa tokom procesa izrade kako bi se osiguralo da novi nastavni plan i program ne sadrži rodne stereotipe i rodno diskriminatorne prakse. MONT je izradio „Standarde za izradu školskih udžbenika“ što je zahtevalo uključivanje rodne perspektive i primenu rodno razvrstanih pokazatelja tokom procesa izrade školskih udžbenika. Naime, Standard 11 ovog dokumenta se isključivo fokusira na rodnu ravnopravnost i zahteva da svi školski udžbenici doprinose obrazovanju dece u pogledu rodne ravnopravnosti, kao i rodnih stereotipa i rodnih uloga. Međutim tokom procene se došlo do zaključka da se ovaj standard ne primenjuje u praksi.

PKRR kao dokument predviđa izradu pomoćnih sredstava za nastavnike u vezi sa rešavanjem rodnih stereotipa i diskriminacije tokom nastave u učionici, pomoćna nastavna sredstva za studente, kao i učestale obuke nastavnika o konceptu i temi rodne ravnopravnosti. Tokom procene, bilo je pokušaja na angažovanju Odseka za stručno ospozobljavanje nastavnika u okviru MONT-a u cilju dobijanja informacija u vezi sa sprovođenjem predviđenih aktivnosti. Međutim, Odsek nije obezbedio nikakve informacije. SRR u okviru MONT-a je potvrdio da nije bilo nikakvih sesija obuke za nastavnike o rešavanju rodnih stereotipa i unapređivanju rodne ravnopravnosti.

Jedna od aktivnosti za borbu protiv rodnih stereotipa navedenih u PKRR-u je uključivanje roda u univerzitetske programe preko postojećih ili novih programa. Tokom sprovođenja PKRR-a uveden je Modul o „rodnoj ravnopravnosti“ na Učiteljskom fakultetu Univerziteta u Prištini, na osnovnim studijama. Takođe rodna perspektiva je uključena u sledećim kursevima „istorija i građansko vaspitanje“ i „geografija i građansko vaspitanje“. Međutim, ovi programi se više ne sprovode. Od akademске godine 2014-2015, „rodne studije“ su postale izborni kurs u okviru studijskog programa „obrazovanje i razvoj u ranom detinjstvu“.

Bilo je inicijativa koje nisu predviđene u PKRR dokumentu, ali koje je preduzela Vlada Kosova i koje se odnose na prepoznavanje uloge i žrtve kosovskih žena tokom rata 1998-1999. Na primer, 2013. godine Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja je preduzelo inicijativu za izgradnju nacionalnog memorijalnog spomenika ženama kao žrtvama rata na Kosovu. Ovaj spomenik je podignut u centru grada. Ovo takođe može doprineti rešavanju prisutnih stereotipa o ženama na Kosovu, s obzirom na to da ukazuje na ulogu žena tokom rata, ulogu koja se uvek posvećivala samo muškarcima. Međutim, utvrđeno je da uticaj ad-hoc i izolovanih mera za borbu protiv stereotipa i podizanja svesti uglavnom ostaje periferan i ne traje dugo.

Može se zaključiti da što se tiče borbe protiv rodnih stereotipa, aktivnosti iz PKRR-a nisu sprovedene i ne može se prijaviti nikakvo značajno dostignuće u tom pogledu. MONT i Univerzitet u Prištini nisu uspeli u sprovođenju aktivnosti iz oblasti svojih institucionalnih ovlašćenja i odgovornosti koje su im dodeljene preko PKRR-a.

3.2.5 Obrazovanje

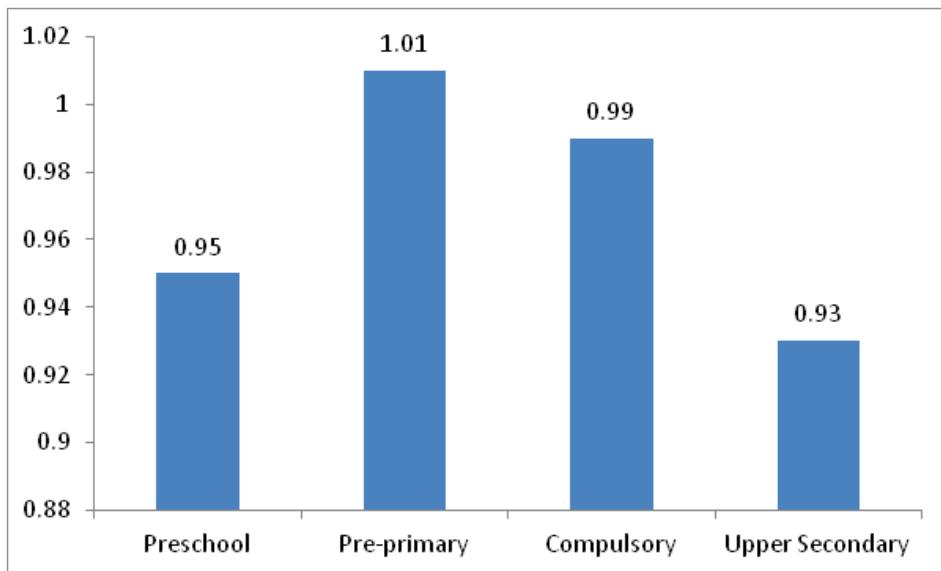
PKRR ima za cilj povećanje pristupa kvalitetnom obrazovanju ženama i devojkama povećanjem stope upisa, prisustva i napretka u obaveznom obrazovanju. Dalje ima za cilj povećanje učešća žena u nastavi, planiranju i upravljanju obrazovnim ustanovama i podizanje svesti o značaju obrazovanja žene i njihovog doprinosa društvu.

Tokom sprovođenja PKRR-a sprovedeno je nekoliko aktivnosti u cilju povećanja upisa, prisutnosti i napretka devojčica u osnovnom obrazovanju. MONT i opštine (Vitina, Priština, Prizren, Obilić i Suva Reka, Klina, Srbica i Dragaš uz podršku ARR-a) su obezbedili pokriće troškova prevoza i/ ili stipendije (Priština, Suva Reka, Peć) za devojke sa lošom socio-ekonomskom osnovom. Takođe MONT je izgradio 77 novih škola i renovirao 9, što je hipotetički dovelo do poboljšanja fizičkog okruženja i bezbednosti škole, iako tokom ove procene nisu obezbeđeni podaci koji bi potvrdili ovu izjavu.

Što se tiče plana obezbeđivanja neformalne obuke za žene i devojke, može se izvestiti da je tokom perioda 2008-2013 preko Centara za stručno ospozobljavanje (SOO) ospozobljeno ukupno 8.519 žena, pod vođstvom MRSZ-a, dok je 11.459 žena zaposleno preko javnih kancelarija za zapošljavanje pri MRSZ-u.

Zabeležen je napredak i u smanjenju stope nepismenosti i stope učešća devojčica u osnovnom i srednjem obrazovanju, što predstavlja jedan od ciljeva PKRR-a i okviru odeljka o obrazovanju. Statistike pokazuju da je stopa nepismenosti devojčica uzrasta od sedam ili više godina opala sa 9,1 procenat (u 2005. godini) na 5,9 procenata u 2013. godini. Udeo nepismenih žena iz ruralnih oblasti preko 15 godina starosti pao je sa 14 procenata na 7,3 procenata u periodu od 2005. do 2013. godine. 2013. godine 84,4 procenata žena, starosti između 15 i 17 godina je upisano u više srednje škole u poređenju sa 71 procenom u 2005. godini, ali udeo žena starosti od 25 do 64 godina koje su završile visoko obrazovanje je ostao stabilan na osam procenata, što je mnogo niže u odnosu na muškarce (14,3 procenata u 2013. godini). Iako se usled nedostatka razrađenih procena preduzetih aktivnosti ne može postaviti direktna veza, navedeni napredak se relativno može pripisati aktivnostima preduzetim od strane ARR-a, SRR-a, MONT-a i opština. ARR je takođe podržao obuku na brajevom pismu za slepe devojke i žene. Podaci o neformalnoj obuci sprovedenoj od strane MONT-a u cilju borbe protiv nepismenosti nisu obezbeđeni tokom ove procene.

Za potrebe ove procene, kako bi se izmerio pristup i učešće roda na različitim nivoima obrazovanja, korišćen je indeks rodne ravnopravnosti. Ovaj indeks je pokazatelj merenja napredovanja ka rodnoj ravnopravnosti i učešća u obrazovanju i on objašnjava dostupne obrazovne mogućnosti za žene u odnosu na muškarce (indeks sa vrednošću 1 pokazuje potpunu rodnu ravnopravnost, dok slučajevi gde je učešće niže za žene se ogleda u vrednostima indeksa nižim od 1). Kao što se može primetiti na slici 1, u školskoj godini 2012/13, čini se da su devojke i dalje nedovoljno zastupljene u višem srednjem i predškolskom obrazovanju.

Slika 1: Indeks rodne ravnopravnosti, školska godina 2012/13

Izvor: MONT, 2015, Statistički izveštaj sa pokazateljima obrazovanja za 2012/13 i 2013/14.

Profesionalna segregacija je zabeležena kao izazov u kontekstu analiza PKRR-a, ali nije bilo predviđenih aktivnosti u dokumentu. Ipak, relevantno je navesti da MONT organizuje „Dan devojaka“ koji uključuje aktivnosti obavljanja zadataka na poslu koji se tradicionalno smatraju muškim kako bi se rešila profesionalna segregacija žena na redovnoj i godišnjoj osnovi. Glavni cilj ove aktivnosti je da informiše, podigne svest i usmeri devojke ka stručnim školama gde upis i učešće muških studenata ostaju visok.

Kako bi se povećalo učešće žena u nastavi, procesima planiranja i upravljanja obrazovanjem, PKRR predviđa obezbeđivanje povoljnijih uslova za angažova žena u nastavi, planiranju i upravljanju i obezbeđivanju mogućnosti za napredovanje žena koje su uključene u visoko obrazovanje. Generalno, u skladu sa podacima MONT-a, došlo je do blagog napretka u povećanju zastupljenosti žena među nastavnicima od 2009. do 2013. U 2009. i 2013., u predškolskom i predosnovnom obrazovanju svi nastavnici su bile žene (100%), dok je udeo žena nastavnica u obaveznom i višem srednjem obrazovanju povećan za samo četiri procenata. U višem srednjem obrazovanju, udeo žena nastavnica od 2009. do 2013 je povećan od 34 na 40 procenata (MONT, 2015).

Kako bi se unapredio akademski razvoj žena, u 2012. i 2013, MONT je ponudio 58 stipendija za doktorske studije od kojih je u 2013. od 38 korisnika, 13 bilo žena. a 25 muškaraca. Podaci za 2012. nisu rodno razvrstani. Tokom perioda sprovođenja PKRR-a, MONT je takođe podržao projekte istraživačkog razvoja i mobilnosti. U 2012. i 2013, od 56 malih projekata podržanih od strane MONT-a, 13 je bilo dodeljeno ženama -23 procenata. Od 57 dodeljenih kratkoročnih projekata mobilnosti za istraživače, tokom perioda od 2011. do 2013, oko polovine je bilo dodeljeno istraživačima ženskog pola. Međutim, do kraja 2013, akademskim osobljem u javnim institucijama i dalje dominiraju muškarci. Prema podacima institucija visokog obrazovanja i Kosovske agencije za akreditaciju (prijavljeno MONT-u 2015a, Procena SPOK-a 2011-2016) u akademskoj godini 2012/13 ukupno je bilo 1,119 redovnog akademskog osoblja u javnim institucijama i samo 28 procenata žena.

Kako bi postigli podcilj podizanja svesti o značaju obrazovanja žena i njihovom doprinosu društvu, SRR-i pri MONT-u su prijavili da su aktivnosti za podizanje svesti bile organizovane u školama, sa roditeljima i zajednicama u urbanim i ruralnim oblastima. Predviđene aktivnosti za izradu i distribuciju priručnika i smernica o rodnoj ravnopravnosti iz perspektive nastavnika, roditelja i zajednica nisu bile sprovedene tokom perioda sprovođenja PKRR-a.

Da sumiramo, tokom životnog ciklusa PKRR-a, učešće i prisutnost devojaka u obaveznom obrazovanju je poboljšano, dok je učešće žena u nastavi i upravljanju obrazovanjem blago poboljšano. U međuvremenu, žene su ostale nedovoljno zastupljene među akademskim osobljem u javnim institucijama visokog obrazovanja tokom trajanja PKRR-a.

3.2.6 Učešće i zastupljenost

Kako bi osigurali jednak učešće polova na pozicijama odlučivanja, PKRR je definisao četiri podcilja, odnosno:

- a) sprovođenje Zakona o rodnoj ravnopravnosti (ZRR) iz 2004,
- b) usklađivanje kosovskih zakona sa ZRR-om i međunarodnim standardima koji promovišu rodnu ravnopravnost na pozicijama odlučivanja ,
- c) razvoj strateških dokumenata za povećanje broja žena na pozicijama odlučivanja iz ruralnih oblasti i manjina, i
- d) podsticanje žena da učestvuju na pozicijama odlučivanja.

Sledeći status sprovođenja aktivnosti je prijavljen, sa podacima o napretku postignutom tokom životnog ciklusa PKRR-a.

U skladu sa planom PKRR-a, ARR, SRR-i i OCD-i su organizovali događaj za informisanje i podizanje svesti o promovisanju zahteva koji proizilaze iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti o zastupljenosti žena na pozicijama odlučivanja u javnim institucijama. U 2011, ARR je organizovao međunarodnu konferenciju „Osnaživanje žena na pozicijama odlučivanja – put Kosova ka Evropskoj Uniji“. Diskusije i prezentacije su bile fokusirane na pravni okvir za osiguranje rodne ravnopravnosti na pozicijama odlučivanja i u akademskim krugovima.

Kako bi povećao akademski napredak i učešće žena na pozicijama odlučivanja u civilnoj službi, u 2014. ARR-je preduzeo inicijativu podrške ženama koje rade u kosovskoj javnoj upravi finansiranjem njihovih diplomskih studija. U akademskoj 2012/2013, četiri žene službenice su dobine finansijsku podršku.

U skladu sa aktivnostima PKRR-a, ARR, opštinski SRR-i, OCD-i i donatori su organizovali aktivnosti za podizanje svesti o značaju učešća žena na pozicijama odlučivanja. U 2014, ARR je sproveo posebnu studiju analiziranjem stanja učešća žena na pozicijama odlučivanja u lokalnim i centralnim institucijama i političkim partijama, u okviru koje su takođe identifikovane prepreke rodne ravnopravnosti na pozicijama odlučivanja u institucijama i političkim partijama. Kako bi se povećali kapaciteti žena u politici za pozicije odlučivanja, što bi zatim rezultiralo u povećanom učešću žena na pozicijama odlučivanja, Nacionalna demokratska inicijativa, Konrad Adenauer Stiftung i druge organizacije obezbedile su obuku za žene u politici iz oblasti liderstva, veština političke komunikacije, odnosa sa javnošću, itd. Neke opštine su organizovale aktivnosti za podizanje svesti i obuke za povećanje učešća žena na pozicijama odlučivanja na lokalnom nivou / tj. Mališevo i Klina).

Planirana aktivnost PKRR-a za praćenje sprovođenja Zakona o rodnoj ravnopravnosti je sprovedena samo u 2013. od strane Nacionalne skupštinske komisije za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije. Takođe, ARR je redovno izveštavao ovu Komisiju o napretku rodne ravnopravnosti na Kosovu i izazovima u unapređivanju kosovske agende rodne ravnopravnosti.

Kako bi se osigurala usklađenost postojećih zakona za Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, PKRR je predviđao usklađivanje *Uredbe Skupštine* sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti iz 2004, pri čemu žene čine 40% šefova komisija i njihovih članova treba. Ova aktivnost nije sprovedena tokom sprovođenja PKRR-a i ostaje nerešena, a objašnjenje za nesprovođenje nije dato za ovu procenu.

Upoređivanjem obezbeđenih podataka u kontekstu analiza PKRR-a sa podacima iz 2013, zabeležen je određeni napredak zastupljenosti žena na pozicijama odlučivanja, što je predstavljeno u nastavku. U 2014, Kosovo je izabralo ženu za predsednika vlada koja je uspostavljena posle izbora 2010. godine ima dve žene na funkciji zamenika premijera (od 5) i dve žene ministarke. U IV sazivu (2010.2014),

Skupština Kosova sa 120 poslanika, imala 40 žena, što prelazi propisanu kvotu zastupljenosti od 30 procenata. U ovom sazivu, 15 žena je osvojilo svoje mandate kao član Skupštine Kosova bez pomoći kvote što predstavlja skoro jednu trećinu izabralih žena. U IV sazivu, samo 3 od 13 stalnih skupštinskih komisija su bile vođene od strane žena a ukupno samo 29% članova komisija su bile žene (ARR, 2014).

Tabela 1 Žene poslanici na opštim izborima

	2007	2010	2014
Ukupan broj žena poslanica	37	40	38
Broj samoizabralih (ne zbog kvote) žena poslanica	16	15	18
% žena poslanica izabralih u odnosu na sve žene poslanice	30%	27%	32%

Izvor: ARR, 2014.

Kao što je navedeno u tabeli 2, u 2013, žene su bile znatno manje zastupljene na pozicijama odlučivanja i na centralnom i na lokalnom nivou: na samo sedam procenata pozicija odlučivanja u resornim ministarstvima na Kosovu i na samo četiri procenata u opštinama su žene. Takođe, samo na 10 procenata pozicija odlučivanja u Policiji Kosova su bile žene. Žene su zauzimale samo 6.3 procenata pozicija odlučivanja u Bezbednosnim snagama Kosova. Na osnovu podataka obezbeđenih na kraju 2014. (ARR, 2015: Prvi izveštaj o praćenju sprovođenja rezolucije 1325 Žene, mir i bezbednost), žene čine samo 22 procenata osoblja kosovskih inostranih službi (diplomatsko i konzularno osoblje).

Tabela 2: Učeće žena u ministarstvima i opštinama, u 2013. godini

	% pozicija odlučivanja na kojima su žene	% vodećih pozicija na kojima su žene
Ministarstva	7%	27%
Opštine	4%	19%

Izvor: ARR, 2014, podaci iz 2013.

Na *lokalnim izborima* 2013, od 224 kandidata za gradonačelnike, samo devet su bile žene. Prva i jedina žena gradonačelnik na Kosovu je izabrana 2013. godine.

Uprkos zabeleženom napretku, može se zaključiti da član 3.2 Zakona br. 2004/2 o rodnoj ravnopravnosti, u vezi sa učešćem i zastupljenošću žena na pozicijama odlučivanja nije uočen i na centralnom i na lokalnom nivou, što je takođe bio jedan od podciljeva PKRR-a u osiguranju jednakog učešća žena i muškaraca na pozicijama odlučivanja na Kosovu, u svim javnim i državnim institucijama. Član 3.1 Zakona br. 2004/2 o rodnoj ravnopravnosti takođe omogućava sprovođenje pravnih i afirmativnih mera za uspostavljanje jednakog učešća i žena i muškaraca u zakonodavnim, izvršnim, pravosudnim telima na svim nivoima i u svim javnim institucijama, ali takve afirmativne mere nisu preduzete tokom životnog ciklusa PKRR-a. S obzirom da specifične aktivnosti nisu preduzete tokom perioda sprovođenja PKRR-a kako bi se osiguralo potpuno sprovođenje Zakona o rodnoj ravnopravnosti iz 2004. godine, nije izvesno da li postignuti napredak može da bude održan i/ili unapređen u budućnosti.

3.2.7 Žene u medijima

Analiza konteksta PKRR-a pokazuje da je nedostatak rodne osjetljivosti u medijima dokazana neuspehom da se eliminišu stereotipi zasnovani na rodu koji se mogu pronaći u javnim i privatnim, lokalnim i nacionalnim medijskim organizacijama. Za borbu protiv ovih tekućih problema, PKRR u okviru cilja 7, ima za cilj *poboljšanje imidža žena u medijima, kulturi i sportu*, identificiše dva podcilja: 1) *poboljšanje imidža žena u medijima, kulturi i sportu*, i 2) *borba protiv rodnih stereotipa kroz izradu i sprovođenje (rodno orientisanih) politika o medijima i medijskim proizvodima*.

Ključni problem zabeležen tokom procene potiče iz izrade logičkog okvira za ove odeljke, posebno navedene aktivnosti koje se odnose na podciljeve, prvenstveno na pod cilj jedan su uokvirene kao

rezultati a ne kao aktivnosti. Na primer, jedna od prilagođenih aktivnosti glasi „osigurati medijski prostor za prisustvo istaknutih i uspešnih žena u medijima“, dok se drugi odlučio za „podrška aktivnostima žena putem medija“, ali nema objašnjenja kako će ovo biti postignuto. Nedostatak konkretnih aktivnosti može objasniti nedostatak napretka u osiguravanju jednakog učešća žena u medijima.

Dalje, kako osnovne informacije nisu dostupne u PKRR dokumentu, procena ne može zaključiti da li je ostvaren napredak u položaju žena novinara u poređenju sa njihovim muškim kolegama tokom perioda sproveđenja PKRR-a.

Jedina aktivnost koja je u potpunosti sprovedena, tiče se obavljanja istraživanja zastupljenosti žena u medijima. Istraživanje je naručeno od strane ARR-a i obavljeno je od strane lokalne konsalting kompanije. Prema nalazima iz izveštaja ARR-a 2011. godine o „Zastupljenosti žena u pisanim medijima“, muškarci su značajno više zastupljeni u odnosu na žene: 37 procenata prostora dodeljen je ženama u odnosu na 63 procenata dodeljenog prostora muškarcima. Samo 30 procenata praćenih slučajeva uključuju citate žena, a samo pet procenata prostora je posvećeno ženama u politici. U medijskom izveštavanju o socijalnim problemima, žene su bile zastupljene samo 13 procenata od ukupnog broja praćenih članaka, u temama u vezi kulture one su bile zastupljene samo pet procenata od ukupne pokrivenosti, i samo četiri procenata pokrivenosti sportskih vesti i događaja je bilo posvećeno ženskom učešću u sportu. Iako je studija bila prvi korak u pravom smeru, može se zaključiti da nije imala uticaja na medije i njihove politike da postanu rodno osetljiviji i obezbede pokrivenost iz perspektive rodne ravnopravnosti .

Lokalni OCD-i su takođe angažovani u različitim istraživanjima i anketama tokom životnog ciklusa PKRR-a. Jedna anketa je pokazala da je zabeležena povećana pokrivenost žena tokom lokalnih izbora 2013. godine (MŽK, godišnji izveštaj iz 2013.). Tokom tog perioda, nekoliko žena kandidata je dobilo značajnu medijsku pažnju besplatno. Sam MŽK je imao najmanje 55 slučajeva medijske pokrivenosti u 2013, uključujući televizijske, štampane i elektronske medije. Čak i kada je prostor dodeljen ženama u medijima one su uglavnom predstavljene kao modeli, a retko su bili deo tema kao što su finansije, zapošljavanje ili politika. (Färnsveden et al., 2014). Na taj način, mediji su doprineli daljoj reafirmaciji tradicionalnih rodnih stereotipa o muškosti i ženstvenosti ((Färnsveden et al., 2014).

Ženski centar za medije Kosova (ŽCMK), organizacija uspostavljena tokom životnog ciklusa PKRR-a, sproveo je 2013. godine sveobuhvatno istraživanje o rodnom učešću i zastupljenosti u medijima uvođenjem po prvi put na Kosovu nedavno uspostavljene *rodno osetljive pokazatelje za medije UNESCO-a*. Prema rezultatima istraživanja ŽCMK-a kosovske žene novinari rade u sličnim uslovima kao i njihove muške kolege i nema dokaza da postoji neravnopravnost u pogledu plata. Neki mediji imaju fleksibilno radno vreme i odgovornosti jednakim i za muškarce i za žene i profesionalni razvoj putem učešća u obukama je izraženiji kod žena. Vrlo mali broj žena novinara je naveo da je rod odlučujući faktor u odlukama njihovih organizacija o sektorskim zadacima

Predviđena aktivnost razvoja jedinice za praćenje integracije rodne perspektive i promovisanje rodne ravnopravnosti u medijima nije preduzeta. Takođe, u pogledu aktivnosti PKRR-a o uvođenju procedura za rešavanje žalbi građana za slučajeve kada su žene ili muškarci predstavljeni na diskriminišući način, nije preduzet jedinstveni pristup od strane medija. Kao što je navedeno u izveštaju ŽCMK-a iz 2013. godine, u većini medija pismo uredniku je bio njihov jedini unutrašnji mehanizam izbora za podnošenje žalbi i kritika o problemima rodne ravnopravnosti i veoma malo medija ima etički savet za rešavanje takvih problema (ŽCMK, 2013.).

Iako koordinisane mere nisu sprovedene za reviziju etičkog kodeksa novinara za ispravljanje rodnih stereotipa u medijima, pojedinačni mediji su preneli ove aspekte u svojim etičkim kodeksima i smernicama (ŽCMK, 2013.).

Kako bi rešili rodne stereotipe u medijima i povećali kapacitete novinara organizovane su aktivnosti od strane ARR-a, MŽK-a, UNDP-a i OEBS-a. Na primer, u 2012, ARR je u saradnji sa UNDP-em i OEBS-om organizovao jednodnevnu obuku sa medijskim predstvincima o izveštavanju o rodno

zasnovanom nasilju u porodici. Na ovoj obuci, predstavljeni su etički kodeks novinara i profesionalni standardi za novinare i o njima se diskutovalo sa novinarima. Iste godine, održan je okrugli sto sa novinarima na temu uloge medija u rešavanju rodnih problema.

Generalno, može se zaključiti da je malo postignuto u okviru ovog cilja jer je tokom životnog ciklusa PKRR-a sprovedeno samo dve od 10 navedenih aktivnosti. Prema tome, PKRR nije doprineo poboljšanju imidža i zastupljenosti žena u medijima, niti je uticao na medije da preduzmu mere za poboljšanje svog etičkog kodeksa ili promenu pristupa u zastupljenosti žena u medijima i njihove pokrivenosti u pisanim medijima.

3.3 Uticaj PKRR-a

Prema smernicama OECD-a, uticaj programa može da bude procenjen rešavanjem sledeća tri glavna pitanja: 1) *šta se desilo kao rezultat PKRR-a?* 2) *koje prave razlike je PKRR imao za žene i muškarce na Kosovu, i;* 3) *koliko korisnika je pod uticajem?* Na žalost, ograničenjem dostupnih podataka, ova pitanja ne mogu da budu rešena na odgovarajući način ovom procenom.

Iako nije u potpunosti sproveden, može se reći da je PKRR imao ukupni uticaj na promociju i unapređenje rodne ravnopravnosti na Kosovu. Glavne oblasti uticaja posmatrane tokom ove procene su sledeće:

- unapređenje podizanja svesti o pravima žena, o pravnom okviru i međunarodnim dokumentima koji se odnose na rodnu ravnopravnost,
- podizanje svesti o značaju rodne ravnopravnosti za socijalno-ekonomski razvoj zemlje,
- rodne razlike u većini obrazovnih pokazatelja su poboljšane,
- nacionalni pravni okvir o nasilju u porodici je adekvatno uspostavljen u skladu sa najboljim praksama i poboljšana je efikasnost državnih institucija u pružanju usluga žrtvama nasilja u porodici ,
- Zabeležena su poboljšanja u zastupljenosti žena na pozicijama odlučivanja,
- Do kraja 2013. godine povećan je udeo žena koje vode privatna preduzeća ;
- Žene su imale koristi od stručnog obrazovanja i osposobljavanja i usmerene su da biraju stručno orijentisane studijske profile ,
- Žene u sportu su dobile podršku od strane MKOS-a, i
- Zdravstvene statistike koje se odnose na stopu mortaliteta odojčadi i majki beleže napredak, a podrška je obezbeđena osobama sa HIV / AIDS.

Kao što je navedeno na početku ovog izveštaja, za ovu procenu, podaci o broju žena koje su imale koristi iz sprovedenih aktivnosti predviđenih PKRR-om nisu obezbeđeni. Stoga, ukupan broj i grupa žena koje su imale direktnе koristi od intervencije PKRR-a ostaje nepoznat. Međutim, podaci obezbeđeni od resornih ministarstava, opština, ARR-a i OCD-a su prikazani u okviru odgovarajućih odeljaka i u Aneksu 1 ovog dokumenta. Mora se naglasiti da je bilo ograničenog dosezanja do žena koje su pripadnice manjinskih grupa, starijih žena i žena sa posebnim potrebama. Na kraju, zbog nedostatka studije o proceni, nema informacija o dobijenim koristima od strane direktnih korisnika i nema procene veličine indirektnih korisnika od sprovedenih aktivnosti tokom životnog ciklusa PKRR-a.

Tokom procene, utvrđeno je da se ograničena efikasnost i nemogućnost merenja uticaja PKRR-a odnosi na slabo korišćenje PKRR dokumenata prilikom izrade intervencija. Iako je Program visoko ocenjen od strane SRR-ova, iz diskusije je utvrđeno da PKRR dokument nije korišćen kao glavni izvorni dokument od strane SRR-ova u resornim ministarstvima i opština tokom pripreme njihovih godišnjih radnih planova u skladu sa aktivnostima PKRR-a. Ovo je omelo sprovođenje PKRR-a. Loša koordinacija među relevantnim akterima i nedostatak praćenja PKRR-a bili su, identifikovani tokom intervjuja i diskusije fokus grupe, centralne prepreke za postizanje nameravanog uticaja PKRR-a.

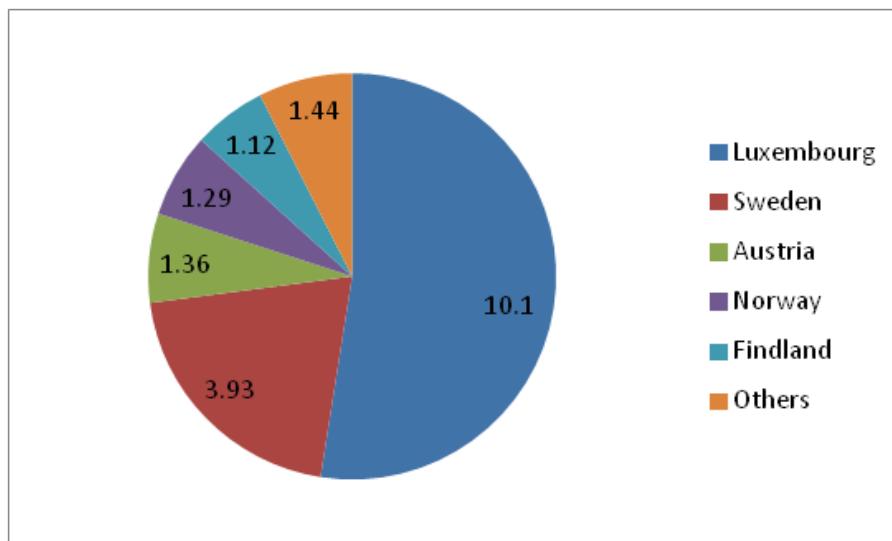
3.3.1 Procena koordinacionih struktura i sistema praćenja

Pored ARR-a i SRR-ova, tokom perioda 2008-2013, bilo je mnogo aktera koji su radili u oblasti koje se odnose na rod, uključujući OCD-ove i donatore. Kako bi najbolje iskoristili dodeljene i upravljane resurse od strane svih aktera, mehanizam koordinacije se smatra neophodnim, mehanizam koji nije bio predviđen u okviru PKRR-a. S obzirom da je ARR vodeća institucija za promociju i obezbeđivanje rodne ravnopravnosti na Kosovu, uloga koordinisanja je dodeljena Agenciji za rodnu ravnopravnost. Međutim, tokom ove procene utvrđeno je da postoji loša koordinacija u sprovođenju PKRR-a. Ovo važi za koordinaciju u okviru vladinih institucija, donatora i OCD-ova. S obzirom na nedostatak koordinacije između relevantnih aktera, izgubljena je mogućnost da se na pravi način prilagode i diversifikuju intervencije koje bi dovele do više koristi i koje bi omogućile rešavanje problema identifikovanih u PKRR-u. Osim toga, nisu utvrđeni sistemi za osiguravanje da su preduzete intervencije i aktivnosti bile u skladu sa ciljevima PKRR-a, i nema utvrđenih mehanizama za praćenje mera sprovedenih od strane donatora i OCD-ova.

Kao što je izveštavano tokom ove procene, za neke godine, koordinacija donatora u oblasti rodne ravnopravnosti je vođena od strane Ambasade Holandije, a to je dobro funkcionalo i bilo je korisno u postavljanju prioriteta i koordinisanja podrške među donatorima. Međutim, nakon predaje mehanizma koordinacije ARR-u nema koordinacije među donatorima. Tokom perioda sprovođenja PKRR-a bilo je samo dva kordinaciona sastanaka donatora, poslednji je održan u 2013, zajedno organizovan od strane ARR-a i Ministarstva evropskih integracija. Na poslednjem sastanku je zaključeno da postoji potreba za efikasnijom koordinacijom za uspostavljanje i postizanje prioriteta.

Prema podacima obezbeđenim od strane Ministarstva evropskih integracija (MEI) koje vodi evidencije o Inostranoj razvojnoj pomoći (ODA), u periodu 2008-2013 podrška donatora u oblasti rodne ravnopravnosti je iznosila 19,24 miliona evra (slika 3). Najveći zabeleženi doprinos je od Luksemburga i Švedske, odnosno 52 i 20 procenata od ukupne podrške donatora u ovoj kategoriji. Tokom 2013, UN Women je obezbedila finansijsku podršku za 10 projekata sprovedenih od strane ženskih OCD-ova u oblasti bezbednosti, međuetničkih odnosa, ekonomskog osnaživanja i rodne ravnopravnosti. Ukupan doprinos je bio 280,000 dolara.

Slika 3: Donatorska podrška kategoriji Rod, u milionima evra

Izvor: Ministarstvo evropskih integracija, novembar 2016.

Međutim, s obzirom na to da tokom perioda 2008-2013 nisu se svi donatori prijavili za ovu platformu i s obzirom na to da nije uvek lako i/ili moguće proceniti izdvajanje sredstava za svaki program ili projekat u oblasti rodne ravnopravnosti, podaci iz ove platforme su najčešće skloni potcenjivanju

(takođe potvrđeno od strane službenika iz Ministarstva finansija i u izveštaju MŽK-a iz 2015.). Ova studija je istakla da donatori teže prate finansiranje oblasti rodne ravnopravnosti i prava žena, ali takođe većini organizacija žena nedostaje dokumentacija, izveštavanje, praćenje i procena.

Slabo praćenje je bila još jedna slabost koja je pratila PKRR. Ovo delimično zbog činjenice da tokom izrade, PKRR nije bio propraćen instrumentom za praćenje, ali takođe i zbog toga što kada je ARR izradio obrazac izveštavanja, nije bila organizovana obuka ili koučing o tome kako koristiti ovaj instrument za praćenje. Shodno tome, izveštavanje od strane SRR-ova o sprovođenju PKRR-a na dnevnoj osnovi je bilo standardno. Kao rezultat, nije bilo moguće pratiti sprovođenje Plana i identifikovati izazove koji sprečavaju napredak. Godišnji bilten ARR-a je jedan važan izvor informacija, iako izveštavanje nije bilo direktno povezano sa sprovođenjem PKRR-a. Iako su SRR-i na redovnoj osnovi prijavljivali rodno povezane podatke ARR-u, zbog toga što godišnji planovi SRR-ova nisu bili usklađeni sa PKRR-om, ovi podaci nisu bili korišćeni za praćenje napretka sprovođenja PKRR-a.

Takođe je važno da se napomene da instrument za praćenje PKRR-a nije direktno povezan sa praćenjem napretka PKRR-a i kontekstualizacijom okolnosti na Kosovu za sprovođenje PKRR-a. PKRR dokumentu su nedostajali dobro definisani pokazatelji za različite podciljeve, dok neki uopšte nisu bili relevantni i realni za okolnosti na Kosovu. Na primer, jedan pokazatelj je bio povezan sa beneficijama nezaposlenih koje ne postoje u sistemu socijalne zaštite na Kosovu. Tokom perioda sprovođenja PKRR-a, nisu učinjeni naporci za uspostavljanje dobro definisanih pokazatelja ili razmatranje postojećih. Pored toga, instrument za praćenje nije izrađen u obliku koji se lako može koristiti od strane institucija/partnera za sprovođenje, u kom slučaju je napredak mogao biti zabeležen.

Prema Zakonu o rodnoj ravnopravnosti 2004/2 (član 4.3), Skupština Kosova je bila dužna da dva puta godišnje pregleda i usvaja izveštaj Vlade Kosova o sprovođenju Programa Kosova za rodnu ravnopravnost. Međutim, tokom perioda sprovođenja PKRR-a, Skupština nije bila izveštavana o PKRR-u. ARR na redovnoj osnovi izveštava Komisiju za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, ali ne naročito o PKRR-u. Prema tadašnjem šefu Komisije za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, zahtev za izveštavanje Skupštine je trebao da pristigne od Komisije ili od neformalne grupe žena poslanica Skupštine. Tokom perioda sprovođenja PKRR-a, od tadašnjeg premijera je samo jednom zatražena interpelacija od strane Skupštine o pitanjima napretka rodne ravnopravnosti.

Zbog nedovoljnog praćenja PKRR-a, nedovoljne dokumentacije i prijavljivanja i ograničene institucionalne memorije, ukupan finansijski doprinos vlade za sprovođenje Plana nije bilo moguće dobiti. Pored toga, finansijski doprinos naveden u okviru Odeljka 3.2, da se tokom perioda sprovođenja PKRR-a, može prijaviti da je Ministarstvo kulture, omladine i sporta (MKOS) tokom 2008-2013 izdvojilo 40,000 evra, od kojih skoro 300,000 za sportske aktivnosti, 12,155 evra za projekte koji se fokusiraju na omladinu, 13,282 za projekte u oblasti zdravstva; 17,124 za podršku ženskim OCD-ima; oko 5,000 subvencija za zdravlje žena i devojaka; 46,000 izdvojenih za neformalne obrazovne projekte; 7,000 evra za projekte povezane sa bezbednošću i 2,600 za projekte koji promovišu kulturni diverzitet na Kosovu. Sledeći finansijski podaci su obezbeđeni od strane opština: tokom 2008-2013, za aktivnosti povezane sa PKRR-om u opštini Lipljan i Prizren je izdvojeno 15,000 evra i 57,000 evra; u 2010. finansijski doprinos za rodno povezane aktivnosti u opštini Drenica je iznosio 10,000 evra.

Iako je ARR vodeća vladina institucija za promociju i doprinos rodnoj ravnopravnosti, jedno važno zapažanje iz ove procene je to da je došlo do ograničene odgovornosti Agencije za sprovođenje PKRR-a i podsticanje i usmeravanje ove agende. Izgleda da su donatori izrađivali njihove programe bez da se konsultuju i koordinišu sa ARR-om i bez da povežu njihove intervencije sa PKRR-om. S obzirom na nedostatak finansijskih podataka i broja korisnika preduzetih intervencija, tokom perioda sprovođenja PKRR-a nije moguće sprovesti analizu isplativosti niti analizu koja grupa žena je imala najviše koristi od sprovedenih intervencija. Kao što je bilo zabeleženo tokom intervjuja i diskusija fokus grupe, postojalo je preklapanje i dupliranje aktivnosti vladinih institucija, donatora i takođe OCD-ova. Kako je jedna osoba tokom intervjuja napomenula „postojao je period tokom kog

je svako organizovao aktivnosti iz oblasti nasilja u porodici” i ostavljali po strani ostale izazove koji otežavaju promovisanje pitanja rodne ravnopravnosti, kao što je istaknuto u PKRR.

3.4 Održivost roda kao zajedničkog pitanja vladinih politika

Kako bi se procenilo da li je ostvaren uticaj tokom PKRR-a održiv, u ovom odeljku je procenjena institucionalna i finansijska održivost. Pored toga, takođe se bavi razmatranjem postojećih politika i smernica, korišćenjem statističkih podataka i pokazatelja, aktivnim konsultacijama sa zainteresovanim stranama itd., što doprinosi činjenju rodnih pitanja vidljivim u kosovskim javnim politikama, bazama podataka i analizama i ispituje da li su uspostavljene pozitivne/afirmativne mere tokom perioda sprovođenja PKRR-a 2008-2013 i kakav uticaj su oni imali na status žena.

Institucionalna održivost

Glavni nalaz iz ove procene je taj da, na centralnom i lokalnom nivou, Kosovo ima uspostavljen mehanizam za promovisanje i doprinos rodnoj ravnopravnosti, ali javlja se velika potreba za daljim jačanjem njihovih kapaciteta i izradom robustnih sistema i struktura za upravljanje i praćenje izrade politika. Od suštinskog je značaja da se obezbedi potrebna politička podrška ARR-u, a zatim SRR-ima u resornim ministarstvima i na opštinskom nivou radi sprovođenja horizontalnih politika slične prirode kao PKRR.

U ministarstvima, tokom perioda PKRR-a, nisu uspostavljeni dodatni mehanizmi i nisu uvedene afirmativne mere. U nekim opštinama, bili su uspostavljeni mehanizmi koordinacije za zaštitu i bavljenje nasiljem u porodici. Tokom faze sprovođenja PKRR-a, u nekim opštinama, uspostavljena je *Grupa žena poslanica Skupštine*, što prema opštinskim SRR-ima se dokazalo kao dobar mehanizam za zagovaranje prava žena i doprinosi izdvajajanju budžeta za projekte koji doprinose rodnoj ravnopravnosti, pa otuda sprovođenju PKRR-a. Nacionalni koordinator za praćenje i sprovođenje Akcionog plana Programa protiv nasilja u porodici na Kosovu 2011-2014 je dobro funkcionisao, delimično zbog pritiska od strane donatorske zajednice (izjava predstavnika ARR-a)

Kako bi procenili da li su nacionalne strategije uvele rodnu perspektivu tokom 2008-2013, sprovedena je procena strategija na veb-strani Kancelarije za strateško planiranje⁷ pri Kancelariji premijera. Međutim, primećeno je da neke ključne rodno zasnovane strategije nisu navedene na ovoj veb-strani, uključujući PKRR 2008-2013, Akcioni plan 2013-15 za sprovođenje Rezolucije 1325 „Žene, mir i bezbednost“, Program protiv nasilja u porodici na Kosovu i Akcioni plan 2011-2014. Na osnovu izvršene procene, preovlađuju dva zapažanja:

- prvo, ograničen broj nacionalnih strategija je izrađen tokom perioda 2008-2013 sadrži rodnu perspektivu, i,
- drugo, strategije koje ne ispunjavaju ovaj uslov, su u nekim slučajevima bile veštačke i nisu uključivale specifične ciljeve i merljive pokazatelje ka promovisanju rodne ravnopravnosti.

Aneks 3 navodi strategije koje sadrže rodno specifične ciljeve. Procena zaključuje da *Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2011-2016* i Strategija za mala i srednja preduzeća sadrže najobuhvatnije i najrazrađenije perspektive o rodnoj ravnopravnosti i rodne potrebe. Važno je napomenuti da Priručnik za izradu sektorskih strategija, izrađen 2013. od strane Kancelarije za strateško planiranje pri Kancelariji premijera, ne zahteva uvođenje načela rodne ravnopravnosti u strategijama i kao rezultat toga, ne zahteva da se nacrt i predložene strategije razmatraju sa ove tačke gledišta.

Kako bi se osiguralo da su interesi žena i muškaraca obuhvaćeni nacionalnim strategijama, jedinstven pristup o uvođenju načela rodne ravnopravnosti je postao obavezan, a ne bavljenje rodnim pitanjima ili takozvanim tematskim područjima ili posebnim programima koji se uglavnom fokusiraju na žene.

⁷ <http://www.kryeministri-ks.net/?page> pristupljeno 24-25 novembra 2016.

Statistički podaci, izveštaji

Od 2008. Agencija za statistiku Kosova (ASK) je objavila izveštaj „**Žene i muškarci na Kosovu**“. Od tada ASK je nastavio da izrađuje ovaj izveštaj tokom sprovodenja PKRR-a skoro na godišnjoj osnovi. Na osnovu administrativnih i podataka sa istraživanja, izveštaj uključuje podatke o demografiji; zdravlju; obrazovanju; socijalnoj zaštiti; pravosuđu; zapošljavanju; prihodima; i penzijama. 2014. je bio objavljen drugu izveštaj „*Rodni profil Kosova*“ uz podršku Ambasade Švedske, ARR-a, Kancelarije Evropske unije i agencija UN-a. Rodni profil pruža sveobuhvatnu analizu rodnih razlika na svim nivoima u pogledu nacionalnog okvira, ključnih aktera, vladavine prava, pravosuđa, ljudskih prava, politika, socio-ekonomske situacije, rodno zasnovanog nasilja i drugih sektora.

Tokom ove procene, utvrđeno je da procena sprovođenja Zakona o rodnoj ravnopravnosti od strane Skupštine Kosova, odnosno od strane *Komisije za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije* je bila sprovedena samo jednom tokom 2013. Nažalost, ovaj izveštaj nije postao redovna praksa Skupštine Kosova.

Tokom sprovođenja PKRR-a, Agencija za registraciju biznisa u 2012 je redizajnirala formular za registraciju biznisa uključujući dodatni element, odnosno pol vlasnika. Od 2012. Kosovska agencija za katastar takođe je u sistem uključila pol vlasnika i suvlasnika imovine, iako se ova dva statusa ne razlikuju. Ove prednosti omogućuju praćenje napretka u angažovanju žena u preduzetništvu i vlasništva imovine. Istraživanje višestrukih klastera pokazatelja u 2013. je obezbedilo čvrste rodno razvrstane podatke o mnogim aspektima, naročito značajne za zdravlje i životne uslove.

Uprkos ovim pozitivnim događajima, tokom diskusija sa SRR-ima u ministarstvima, utvrđeno je da iako podaci postoje, neka ministarstva ih ne razvrstavaju prema rodu. Na primer, iako Cilj 6.1 PKRR-a podrazumeva „povećanje podrške siromašnim porodicama, naročito porodicama u kojima su žene glave porodice“, redovni statistički podaci prikupljeni i prijavljeni u okviru *socijalne zaštite*, objavljeni od strane Agencije za statistiku Kosova, ne pružaju podatke o korisnicima socijalne zaštite razvrstanih prema rodu glave porodice ili domaćinstva.

Tokom perioda sprovođenja PKRR-a, ARR je sproveo nekoliko istraživačkih studija, od kojih glavne su navedene u nastavku:

1. Rodni profil Kosova, objavljen 2008.; aktivnost u okviru PKRR-a;
2. U 2009, sprovedena je studija uz inicijativu ARR-a „*Više od „reči na papiru“: Odgovor institucija pravosuđa na nasilje u porodici*“. Studija je sprovedena od strane MŽK-a, a finansirana od strane UNDP-a i Inicijative za zaštitu i bezbednost žena;
3. Žene u procesu zapošljavanja i donošenja odluka, objavljena 2011, aktivnost u okviru PKRR-a;
4. *Predstavljanje žena u štampanim medijima, 2010-2011*, objavljena 2012., aktivnost u okviru PKRR-a, i
5. *Učešće, uloga i pozicija žena u centralnim i lokalnim institucijama i političkim partijama*, (2014), aktivnost u okviru PKRR-a.

MŽK, Kosovski centar za rodne studije, UN Women, ŽCMK, Nacionalna demokratska inicijativa, OEBS, UNDP i druge organizacije koje su bile aktivne tokom perioda sprovođenja PKRR-a su sprovele istraživačke studije. Ove studije se mogu pronaći na veb-stranama ovih institucija i bilo bi korisno imati ih sve dostupne na posebnoj strani.

Finansijska održivost

Tokom procene, bilo je potvrđeno da rodna ravnopravnost se još uvek ne nalazi među ključnim prioritetnim oblastima vlade i shodno tome postoji ograničen budžet dostupan za aktivnosti i intervencije o promovisanju ravnopravnosti. Nedostatak budžeta se u više navrata pominje kao prepreka, kako na ministarskom, tako i na opštinskom nivou.

Uprkos finansijskim ograničenjima, takođe je istaknuto da postoji potreba za jačanjem kapaciteta

SRR-a za izradu projekata i kapaciteta ministarstava i opština za planiranje, izvršenje budžeta i apsorpciju finansijske podrške. Pored toga, zbog toga što donatorska zajednica ostaje važan finansijski izvor, javlja se potreba za proaktivnim pristupom, odnosno, potreba za prilagođavanjem sopstvene agende umesto njenog praćenje. (MŽK, 2015).

4. Zaključci, naučene lekcije/preporuke za budući PKRR

4.1 Zaključne napomene

Glavni nalazi ove procene su predstavljeni u nastavku:

- PKRR je bio relevantan instrument za rešavanje nagomilanih prepreka u cilju osiguranja unapređenja agende za rodnu ravnopravnost na Kosovu,
- Novi zakoni, strategije i nekoliko mehanizama su bili razvijeni tokom perioda sproveđenja PKRR-a i doprineli su daljem jačanju vrednosti rodne ravnopravnosti u kosovskim institucijama i javnosti uopšte,
- U okviru mera i poboljšanja zabeleženih u socio-ekonomskoj i situaciji zapošljavanja žena, do kraja 2013. žene su i dalje bile u nepovoljnoj situaciji u odnosu na muškarce
- Stopa mortaliteta odočadi i majki je opala tokom perioda sproveđenja PKRR-a, ali nije sproveden program za skrining raka grlića materice na Kosovu i nije bilo ponude za besplatnom vakcinacijom protiv humanog papiloma virusa (HPV),
- Lekovi za lečenje HIV/AIDS-a su nuđeni besplatno,
- Nekoliko kampanja za podizanje svesti je bilo organizovano, što je bilo propraćeno povećanim pružanjem i korišćenjem usluga planiranja porodice u Centrima javnog zdravlja, ali i dalje se javlja nedostatak adekvatnih uputstava za planiranje porodice u školama,
- Plan za uvođenje načela rodne ravnopravnosti u plan i program Medicinskog fakulteta nikada nije sproveden,
- Značajan napredak je postignut u pogledu nasilja u porodici u potvrdu čega je/su:
 - usvojen *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*,
 - izrađen *Nacionalni program i Akcioni plan protiv nasilja u porodici*,
 - izrađen *Komentar na Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*
 - izrađeni *standardne operativne procedure*, i pružene su brojne obuke osoblju Policije Kosova, sudijama, socijalnim radnicima i OCD-ima o gore navedenom,
 - poboljšan i učinjen značajan napredak o pružanju usluga žrtvama nasilja u porodici, međutim, finansijska održivost skloništa ostaje trajni izazov,
 - reintegracija žrtava nasilja u porodici ostaje izazov sa veoma ograničenim intervencijama i doprinosima vlade.
- Iako standardi za udžbenike MONT-a, zahtevaju da svi udžbenici treba uopšteno da doprinose obrazovanju dece o rodnoj ravnopravnosti i izbegavanju diskriminacije na osnovu roda, kao i rodne stereotipe i rodne uloge, utvrđeno je da od 2007. nije sprovedena detaljna rodna analiza školskih udžbenika;
- U programskoj oblasti obrazovanja, zabeležen je izvestan napredak koji se ogleda u smanjenju stope nepismenosti i većoj stopi upisa u više-srednjem obrazovanju žena.
- Uprkos napretku, krajem 2013., pokazatelji pristupa i učešća u različitim nivoima obrazovanja ističu rodne razlike, izmerene kroz indeks rodne ravnopravnosti, otkrivajući da su devojke izgleda i dalje manje zastupljene u srednjem i predškolskom obrazovanju.
- Generalno, došlo je do blagog napretka u povećanju zastupljenosti žena među nastavnicima od 2009. do 2003. a među akademskim osobljem u javnim institucijama i dalje dominiraju muškarci.
- Broj žena, koje su izabrane bez obzira na rodnu kvotu, je povećan, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou izbora,
- Međutim, do 2013., žene su bile znatno manje zastupljene na pozicijama odlučivanja, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou, jer je samo sedam procenata pozicija odlučivanja u ministarstvima i samo četiri odsto u opštinama pripadalo ženama.

- Žene zauzimaju 10 procenata pozicija odlučivanja u Policiji Kosova i na samo 6.3 procenata pozicija odlučivanja u Bezbednosnim snagama Kosova;
- U medijima, udeo zaposlenih žena i njihova zastupljenost na pozicijama odlučivanja i kao urednice, je znatno niži u odnosu na muškarce. Prisustvo žena u medijima je znatno niže od muškaraca. Pored toga, mediji na Kosovu i dalje potvrđuju tradicionalne rodne stereotipe i pokrivenost vesti ostaje van rodne ravnoteže;
- Procena nije uspela da dobije podatke o potrošenom budžetu od strane Vlade za sprovođenje PKRR-a i obezbeđeni podaci za podršku donatora u oblasti rodne ravnopravnosti će verovatno biti potcenjeni;
- Program je uglavnom bio fokusiran na izazove sa kojima se suočavaju žene, čime se zanemaruju oni koji posebno utiču na muškarce;
- Kosovo ima potrebne mehanizme za rešavanje rodne ravnopravnosti ali sa ograničenim kapacitetima za utvrđivanje, vođenje i adekvatno sprovođenje svoje agende i prioriteta. Takođe, postoji dobra osnova rodno razvrstanih podataka za procenu napretka, iako su dalja poboljšanja u nekim oblastima i dalje potrebna (kao što je zdravstvo). Ograničen broj strategija je integrisao rodnu perspektivu, dok ostale nisu uspele da uključe pokazatelje koji bi osigurali jednakе koristi za muškarce i žene; i
- Slaba koordinacija i praćenje PKRR-a su okarakterisali program.
- Nedostatak odgovornosti i koordinacije donatora i OCVD-ova iz ARR-a, su već pomenuti kao prepreke za pravilno i blagovremeno sprovođenje programa.

4.2 Naučene lekcije/preporuke za budući PKRR

Na osnovu analize PKRR-a i najboljih praksi u izradi nacionalnog programa i strategija, izrađene su sledeće preporuke:

- Novi PKRR treba staviti poseban akcenat na analizu konteksta, koja će dovesti do identifikacije izazova; to bi zauzvrat služilo za definisanje realnih i koherentnih ciljeva i za planiranje konkretnih aktivnosti svakog cilja. Svi ovi elementi treba da budu jasno povezani međusobno,
- Osigurati da su svi izazovi uključeni u PKRR,
- Osigurati da se PKRR bavi izazovima sa kojima se suočavaju i žene i muškarci,
- Novi PKRR treba da sadrži analizu ograničenja/nedostataka postojećeg pravnog okvira, koji su preduslovi za postizanje postavljenih ciljeva,
- Novi PKRR treba da uključi stabilnu analizu kapaciteta institucionalnih mehanizama koji su zaduženi za promovisanje i osiguravanje rodne ravnopravnosti, tj. ključnih aktera u sprovođenju Programa. Ovo bi zatim trebalo da bude praćeno specifičnim merama u cilju povećanja potrebnih kapaciteta,
- PKRR treba da se prilagodi na osnovu pristupa orijentisanog na rezultatima tj. ciljevi, podciljevi i aktivnosti treba da budu specifični i merljivi, što sve doprinosi ostvarenju ukupnog cilja Programa,
- Kad god je moguće, osnovni i ciljni pokazatelji treba da se oslanjaju na zvanične i redovne izvore podataka, a ne na dokazima iz ad hoc istraživanja. U ovom drugom slučaju, treba obezbediti jasan opis obračuna pokazatelja,
- Pokazatelji treba da budu definisani korišćenjem SMART pristupa, odnosno trebaju da budu specifični, merljivi, dostižni, relevantni i vremenski ograničeni,
- Za svaku aktivnost, budžet treba biti obračunat sa jasnim informacijama o obračunavanju,
- Za svaku aktivnost, odgovorne i institucije koje pružaju podršku treba da budu definisane i imenovane, uzimajući u obzir njihove nadležnosti i mandat;
- Jednostavni ali sveobuhvatni instrumenti za praćenje treba da prate novi PKRR, a adekvatna obuka i koučing u pogledu primene instrumenata, trebalo bi obezbediti svim SRR-ima i svim relevantnim partnerima za sprovođenje,
- Novi PKRR treba da predviđi mehanizam koordinacije, sa ARR-om koji ima vodeću ulogu u procesu i strukturi koordinacije. Ovo bi trebalo da posluži kao instrument kako bi se osiguralo da se intervencije preduzimaju prema redosledu prioriteta, osiguravajući da se napredak postiže u svim oblastima PKRR-a i takođe osiguravajući bezbednu i efikasnu upotrebu resursa, i
- Novi PKRR treba da sadrži raspored redovnog izveštavanja Skupštine Kosova o postignutom napretku.

Reference

- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2011., Gratë në Procesin e Punës dhe Vendimmarrjes (Žene u procesu zapošljavanja i odlučivanja)
<http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Raportit%20i%20hulumtimtit%20''Grat%C3%AB%20n%C3%AB%20procesin%20e%20punes%20dhe%20Vendimarrjes%20''shqip%20A5%20-%2088%20faqe.pdf>
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2014., učešće, uloga i pozicija žena u centralnim i lokalnim institucijama i političkim partijama.
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2012., Prezantimi i Grave në Mediat e Shkruara (Predstavljanje žena u štampanim medijima): 2010-2011:
<http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/ABGJ-Hulumtimi%20Grat%C3%AB%20n%C3%AB%20Mediat%20e%20Shkruara%20%202011-20012.pdf>
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), Bilteni za 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013, dostupno na:
<http://abgj.rks-gov.net/sq-al/publikimet.aspx>
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2014., Prvi izveštaj o praćenju Akcionog plana sproveđenja Rezolucije 1325 „Žene, mir i bezbednost“ 2013-2015: dostupno na
<http://abgj.rks-gov.net/LajmetAdmin/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/316/language/sq-AL/ABGJ-Raporti-i-pare-monitorues-i-PV-ne-Zbatim-te-Rezolutes-1325.aspx>
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2016., Drugi izveštaj o praćenju Akcionog plana sproveđenja Rezolucije 1325 „Žene, mir i bezbednost“ 2013-2015: dostupno na
<http://abgj.rks-gov.net/LajmetAdmin/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/316/language/sq-AL/ABGJ-Raporti-i-pare-monitorues-i-PV-ne-Zbatim-te-Rezolutes-1325.aspx>
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2008., Rodni profil Kosova,
<http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/PROFILI%20GJINOR.pdf>
- Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), 2010., Një Udhërëfyes për Monitorimin dhe Vlerësimin e Politikave dhe Programeve nën Këndvështrimin Gjinor, Program i Kosovës për Barazi Gjinore: Matja e Qeverisjes Demokratike.
- BIRN, 2013, Problemet dhe te Metat e Teksteve Shkolllore (Problemi i nedostaci udžbenika: analiza udžbenika za 6,7,8, i 9 razred nižeg srednjeg obrazovanja) dostupno na:
http://jetanekosove.com/repository/docs/Tekstet_ANALIZA_shqip_339320.pdf
- Evropska komisija, oktobar 2013., Radni dokument osoblja Komisije Izveštaj o napretku Kosova 2013. priložen uz Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Savetu, Strategija proširenja i ključni izazovi:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/ks_rapport_2013.pdf
- Färnsveden, U., Qosaj-Mustafa, A. and Farnsworth, N., 2014, Rodni profil Kosova:
http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_20757/cf_347/Orgut_Kosovo_Gender_Profile_FINAL_2014-05-08.PDF
- Gashi, A. and Rizvanolli, A, 2015, Cena patrijarhata, isključivanje žena iz radne snage je glavna prepreka razvoju, D4D:
https://rs.boell.org/sites/default/files/2015-02-16-inactivity_web.pdf
- Agencija za statistiku Kosova (ASK), 2013, rezultati ankete o radnoj snazi Kosova za 2013.:
<http://www.unkt.org/wp-content/uploads/2016/08/929120REVISED00vey02013000ENG000WEB.pdf>
- Kosovski centar za rodne studije, 2011, Uticaj Zakona o radu na žene Kosova.
- MŽK, 2013, Gde je novac za prava žena? Studija slučaja Kosova.
- MŽK, 2009, godišnji izveštaji za 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013, dostupni na:
<http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=13>
- MŽK, 2009, Više od „reči na papiru“: Odgovor institucija pravosuđa na nasilje u porodici.., dostupno na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20130204170726792.pdf>
- MŽK, 2015, budžetiranje za bolje obrazovanje: rodna analiza troškova i usluga u Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije: dostupno na
<http://www.womensnetwork.org/documents/20160607151528942.pdf>
- MONT, 2015, Statistički izveštaj sa pokazateljima obrazovanja 2012/13 i 2013/14.

MONT, 2016, informacioni sistem za upravljanje obrazovanjem: dostupno na <http://masht.rks-gov.net/uploads/2016/08/statistikat-e-arsimit-ne-kosove-shq.pdf>, pristupljeno 3. novembra 2016.

MONT, 2016a, Nacrt: Strateški plan za obrazovanje na Kosovu 2017-2021, nije objavljen.
Ministarstvo pravde, 2015., Izveštaj o proceni kosovske strategije protiv nasilja u porodici i Akcionog plana 2011-2014.

MRSZ, 2014., Rad i zapošljavanje: godišnji izveštaj iz 2013.

NDI, 2015, Kosovo: Savladavanje prepreka za političko učešće žena.

UN Women, 2015, Uspostavljanje i jačanje Udruženja žena policije slučaj Udruženja žena u Policiji Kosova.

UNFPA, 2014, istraživanje višestrukih klaster pokazatelja Kosova 2013-2014: dostupno na https://mics-surveysprod.s3.amazonaws.com/MICS5/Central%20and%20Eastern%20Europe%20and%20the%20Commonwealth%20of%20Independent%20States/Kosovo%20under%20UNSC%20res.%201244/2013-2014/Final/Kosovo%20%28UNSCR%201244%29%202013-14%20MICS_English.pdf.

UNFPA, 2016, Rodne predrasude na Kosovu: dostupno na <http://www.unfpakos.org/wp-content/uploads/2016/10/Gender-bias-in-Kosovo-2.pdf>.
Ženski centar za medije Kosova (ŽCMK), 2014., Mediji i rod.

Aneks 1: Osnovni i krajnji pokazatelji PKRR-a: osnovni pokazatelji izdvojeni iz analize konteksta Programa

Pokazatelji	Referentna godina	Izvor	Pokazatelji	Referentna godina	Izvor
Pristup žena i devojaka kvalitetnom obrazovanju					
9.1% devojaka uzrasta od 7 ili više godina koje ne znaju da čitaju i pišu	2005	APD; ASK	5.9% devojaka uzrasta od 7 ili više godina ne znaju da čitaju i pišu	2013	ASK, APD 2013
14% žena starijih od 15 godina koje žive u ruralnim područjima su nepismene	2005	APD; ASK	7.3% žena starijih od 15 godina koje žive u ruralnim područjima su nepismene	2013	ASK, APD 2013
71 % žena upisuje srednju školu u odnosu na 84.4% muškaraca	2005	APD; ASK	84.4% žena starosti od 15-17 godina upisuje višu srednju školu u odnosu na 89.4% muškaraca: Pozivajući se na pokazatelj stope prelaza od nižeg ka višem srednjem obrazovanju, 8.8% žena ne upisuje više srednje obrazovanje u odnosu na 1.2% muškaraca.	2013	MONT, 2015, Statički izveštaj sa pokazateljima obrazovanja 2012/13 i 2013/14
8% žena starosti između 25-64 godina ima završeno visoko obrazovanje u odnosu na 23% muškaraca	2002	Riinvest anketa o tržištu rada	8% žena starosti između 25-64 godina ima završeno visoko obrazovanje u odnosu na 14.1% muškaraca.	2013	ASK, APD 2013
Udaljenost do škole: odrasli preko 16 godina, u ruralnim oblastima, u proseku putuju 18 kilometara do svoje škole	2002	Riinvest anketa o tržištu rada	Nema podataka		
Pristup i kvalitet zdravstvenih usluga za žene i devojke					
Stopa smrtnosti majki u 2006. bila je 7 na 1000	2006	Izveštaj „prenatalna situacija na Kosovu od 2000-2006“	Nema smrti majki tokom porođaja i u roku od 40 dana od dana porođaja		

Pokazatelji	Referentna godina	Izvor	Pokazatelji	Referentna godina	Izvor
Stopa smrtnosti odojčadi u 2006. bila je 23 na 1000. Veća je za devojčice. U 2008. stopa smrtnosti odojčadi kod dečaka bila je 11.1 a kod devojčica 9.0 (UNFPA, 2016.)	2006	Izveštaj „prenatalna situacije na Kosovu od 2000-2006“	Stopa smrtnosti odojčadi kod dečaka je 10.7 a kod devojčica 9.0	2013	UNFPA, 2016, Rodne predrasude na Kosovu
Selektivni abortus tj. abortus devojčica	Nema podataka			Stopa smrtnosti odojčadi kod dečaka je 10.7 a kod devojčica 9.0	UNFPA, 2016, Rodne predrasude na Kosovu
Ekonomsko osnaživanje žena					
Sektor zapošljavanja: 85% žena je zaposleno u uslužni sektor; 8% u teškoj industriji i trgovini a 6% u poljoprivredi.	2004	HDR5: UNDP	Žene su uglavnom bile zaposlene u sektorima obrazovanja i zdravstva (oko 40% zaposlenih žena); 6.1% u proizvodnji, 7.6% u poljoprivredi.	2013	ASK, ARS
Vlasništvo preduzeća: samo 6.5% preduzeća je u vlasništvu žena: Cilj: 20%	2002	ASK, ne odnosi se na izveštaj ili anketu	14% preduzeća ima žene kao glavne vlasnike	2014	ASK, Žene i muškarci
Od 500 MSP-ova samo 2% je bilo u vlasništvu žena. Cilj: 15%	2004	MTI: ne odnosi se na izveštaj ili anketu	13% MSP-ova su u vlasništvu žena i ostalih 3% imaju žene kao suvlasnike	2014	AIPPK (2014): Izveštaj o MSP-ima na Kosovu 2014.
99% od žena preduzetnica vodi individualna i mikro preduzeća	2004	MTI: ne odnosi se na izveštaj ili anketu	Skoro 99% preduzeća su mikro preduzeća.	2014	AIPPK (2014): US-AID, 2014., Izveštaj o MSP-ima na Kosovu 2014.: Rodna ravnopravnost u trgovini- analiza javnog mnjenja
Poboljšanje socijalnog položaja žena u riziku					
Stopa siromaštva: cilj: do 2015., smanjenje za 50% od broja ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu			Stopa siromaštva u domaćinstvima na čijem je čelu žena u 2013. bila je 18.4%. 18.2% žena živi u apsolutnom siromaštvu	2016	ASK, 2016., Izveštaj o siromaštvu za 2012-2015

Pokazatelji	Referentna godina	Izvor	Pokazatelji	Referentna godina	Izvor
Zapošljavanje žena i devojaka					
Učešće žena u radnoj snazi je 26.9%	Nema informacija	Nema informacija	21.10%	2013.	ASK, anketa ARS
68.9% žena je nezaposleno	Nema informacija	Nema informacija	38.80%	2013.	ASK, anketa ARS
8.4% žena je zaposleno	2003.	Svetska banka: studija o tržištu rada	12.90%	2013.	ASK, anketa ARS
Žene čine 56% od ukupno zaposlenih u sektoru javne uprave	2008.	Prijavljeno od strane ARR-a	Žene čine 39% od ukupno zaposlenih u ministarstvima (uključujući agencije) i opštinama	2014.	Rodni profil 2014.
Samo 17% žena se nalazi na upravljačkim pozicijama u privatnom sektoru	2008.	Prijavljeno od strane ARR-a	Kosovske žene čine samo 0.3% najviših rukovodilaca u privatnim preduzećima	2014.	USAID, 2014.
Prosečna plata žena je 180 evra u odnosu na muškarce koja iznosi 203	2003.	Svetska banka: studija o tržištu rada	Nacionalna prosečna plata na Kosovu bila je 349 evra, prema ARS-u ne postoje nikakve značajne promene između plata žena i muškaraca na Kosovu	2013.	ASK, rezultati strukturne poslovne ankete 2014.
Poboljšanje imidža žena u medijima, sportu i kulturi					
43.5% zaposlenih u Ministarstvu kulture, omladine i sporta su žene		Slabi pokazatelji	44.5% zaposlenih u Ministarstvu kulture, omladine i sporta su žene	2013.	Rodni profil 2014
Urednici u medijima	Nema informacija	Pomenut je kao relevantan			

Pokazatelji	Referentna godina	Izvor	Pokazatelji	Referentna godina	Izvor
Jednako učešće i zastupljenost oba pola u procesu odlučivanja					
Na 10% pozicija nadzornika u javnoj upravi su žene.	2008		23% pozicija odlučivanja u ministarstvima;	2013.	Komisija za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, 2013.
35.6% zaposlenih u centralnim i lokalnim institucijama su žene.	2008		28% zaposlenih u centralnim i lokalnim institucijama su žene	2013.	Komisija za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, 2013.
Na 25% pozicija nadzornika u opština- ma su žene.	2008		Na 33% pozici- ja nadzornika/ odlučivanja u opština- ma su žene.	2013.	Komisija za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, 2013.
2 komisijama u Sk- upštini predsedavaju žene	2008		3 od 4 stalnih komisija pred- vode žene; 1 od 8 funkcionalnih komisija pred- vode žene	2013.	Rodni profil 2014.
28% mesta u opštinskim skupštinama zauzimale su žene.	2008		34% mesta u opštinskim sk- upštinama zauzi- male su žene.	2013.	Rodni profil 2014.
2 ministarke	2008		1 žena ministarka (od 18 ministara)		Rodni profil 2014.
1 sekretarka u minis- tarstvima	2008		1 Generalna sek- retarka u jednom ministarstvu	2013.	
25% sudija su žene	2008		27.3% sudija su žene	2013.	Žene i muškarci 92013)
17% tužilaca su žene	2008		35.5% tužilaca su žene	Mar-14.	Rodni profil 2014.
15% KZK-a čine žene	2008		20% od uniformis- anog osoblja PK-a; 18.5% od ukup- nog broja osoblja PK-a	2013.	Komisija za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije, 2013.
Poboljšanje socijalnog položaja žena u riziku					
1,371 slučaj nasilja u porodici; 92% su žene, deca, roditelji	2006	Policija Kosova	Od 1,089 prijavl- jenih slučajeva nasilja u porodici, 80% od žrtava su žene	2013.	Rodni profil 2014.

Aneks 2: Spisak anketiranih osoba

Ime i prezime	Ustanova	Pozicija
Edi Gusia	Agencija za rodnu ravnopravnost	Vršilac dužnosti glavnog izvršnog službenika
Leonora Selmani	Agencija za rodnu ravnopravnost	Direktor odseka za pravna pitanja
Bujar Uka	Agencija za rodnu ravnopravnost	Viši službenik za praćenje i izveštavanje
Adelina Loxhaj	Agencija za rodnu ravnopravnost	Viši službenik za saradnju
Adelina Sokoli	Ministarstvo infrastrukture	Službenik za rodnu ravnopravnost
Florentina Saliu	Ministarstvo evropskih integracija	Službenik za rodnu ravnopravnost
Fahri Restelica	Agencija za rodnu ravnopravnost	Viši službenik za informisanje
Zyrafete Murati	Ministarstvo javne uprave	Službenik za rodnu ravnopravnost
Fatime Jasiqi	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije	
Nazmije Kajtazi	Ministarstvo zdravlja	Službenik za rodnu ravnopravnost
Asrije Bajgore Fetahu	Kosovska centralna univerzitetska klinika	Službenik za rodnu ravnopravnost
Besa Qirezi	Ministarstvo za zajednice i povratak	Službenik za rodnu ravnopravnost
Sebahate Shala	Agencija za rodnu ravnopravnost	Finansijski službenik
Hasnije Bardhi	Ministarstvo finansija	Službenik za rodnu ravnopravnost
Shpresa Sheremeti	Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja	Službenik za rodnu ravnopravnost
Fahrije Qorraj Kaloshi	Ministarstvo energetike	Službenik za rodnu ravnopravnost
Ferinaze Isufi	Ministarstvo rada i socijalne zaštite	Službenik za rodnu ravnopravnost
Kadrije Myrtaj	Ministarstvo lokalne samouprave	Službenik za rodnu ravnopravnost
Venera Dibra	Ministarstvo unutrašnjih poslova	Službenik za rodnu ravnopravnost
Florentina Beqiraj	Ministarstvo pravde	Službenik za rodnu ravnopravnost
Remzie Maloku	Opština Klina	Službenik za rodnu ravnopravnost
Amir Bushi	Opština Elez Han	Službenik za rodnu ravnopravnost
Ibadete Rexhepi	Kosovska agencija za katastar	Službenik za rodnu ravnopravnost
Sebahate Qorkadiu	Opština Peć	Službenik za rodnu ravnopravnost
Habibe Bytyqi	Opština Suva Reka	Službenik za rodnu ravnopravnost
Lindita Dervisholli Prebreza	Opština Kosovo Polje	Službenik za rodnu ravnopravnost
Sadbere Vllasaliu	Opština Novo Brdo	Službenik za rodnu ravnopravnost
Milena Bascarevic	Opština Zubin Potok	Službenik za rodnu ravnopravnost
Lindita Kozmaqi Piraj	Opština Dragash	Službenik za rodnu ravnopravnost
Gjyste Dabaj	Opština Lipljan	Službenik za rodnu ravnopravnost
Visare Mujko Namani	UNFPA	Stručnjak na programu,OIK
Suzana Noveberdaliu	Skupština Kosova – Komisija za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije	Bivša predsednica Skupštine
Flora Macula	UN Women	Šef kancelarije UN Women na Kosovu
Igballe Rogova	Mreža žena Kosova	Izvršni direktor

Aneks 3: Rodno povezani ciljevi iz nacionalnih strateških dokumenata koji obuhvataju period od 2008-2013

Naziv strateške strategije	Obuhvaćen period	Vodeća institucija	Oblast koja ima za cilj rodnu ravnopravnost	Rodno fokusirani strateški ciljevi
Strateški plan za obrazovanje na Kosovu	2011-2016	MONT	Obrazovanje	<p>Do 2016., 90% nastavnika je obnovilo svoje licence, a 5-10% je unapređeno na viši nivo za osiguravanje rodne ravnopravnosti i rodnog pariteta;</p> <p>Do 2016., MONT u saradnji sa NOK-om, potvrđuje i daje dozvole trenerima za programe SUN-a (izbor trenera treba da bude rodno izbalansiran);</p> <p>Planiranje i akreditovanje programa obuke za liderstvo i upravljanje koje je pravedno i rodno izbalansirano;</p> <p>Ažuriranje i revizija nastavnog plana i program u pogledu rodne orientacije</p> <p>Organizovanje obuke o liderstvu i upravljanju za osoblje MONT-a i MER-a, kao i za direktore škola koja je pravedna i rodno izbalansirana;</p> <p>Do 2016., učešće u visokom obrazovanju starosne grupe od 18-25 godina dostiglo je 35% i uočen je rodni paritet;</p> <p>Do 2014. postoji kontinuirana podrška i jednakе moguћnosti za inkluziju svih grupa u visoko obrazovanje: etničke, rodne, starosne, verske, sa specijalnim obrazovnim potrebama i druge društvene grupe.</p>
Strategija za omladinu na Kosovu	2013-2017	MOKS	Obrazovanje	U okviru: socijalne integracije, volontеризма, sporta, kulture i rekreacije predviđeno je da „razmena iskustava među mlađim umetnicima i sportistima-sportistkinja bude podržana na međunarodnom nivou, tako da mlađi ljudi Kosova mogu postati deo omladinskih i međunarodnih procesa“ i „Inkluzija mlađih ljudi iz ruralnih oblasti i mlađih žena sa ograničenim (malim) mogućnostima za ekonomski i društvene aktivnosti“.

Kosovska strategija za razvoj MSP-ova	2012-2016 sa vizijom do 2020	MTI	Ekonomsko osnaživanje	U okviru strateškog cilja 7, strategija je isplanirala aktivnosti za poboljšanje položaja žena preduzetnica, uključujući: povećanje pristupa žena preduzetnica u šemi „Vaučer“; razvoj investicionih olakšica za žene preduzetnice; promovisanje programa podrške za podsticanje žena preduzetnica; u cilju uspostavljanja i daljeg povećanja broja novih preduzeća; izrada specijalizovanih programa obuke; razvoj primera dobrih poslovnih iskustava žena preduzetnica; povećanje umrežavanja (saradnje) među ženama preduzetnicama i drugim grupama; obezbeđivanje finansijskih mogućnosti; izrada posebnih politika koje imaju za cilj da podrže žene preduzetnice i razvoj poslovnih inkubatora za žene preduzetnice.
Nacionalna strategija i Akcioni plan za sprečavanje i eliminaciju dečijeg rada na Kosovu	2011-2016	MRSZ	Sprečavanje dečijeg rada Obrazovanje	Osiguranje inkluzije i inkluzivnog obrazovanja kroz: - rešavanje potreba socijalno isključenih grupa dece, posebno u pogledu njihovog pristupa obrazovanju – rešavanje određenih problema sa kojima se suočavaju devojke, na primer uvođenjem mera kako bi se minimiziralo preklapanje školskih i domaćih aktivnosti, smanjenje putovanja dece manjeg uzrasta do škole (ili obezbeđivanjem bezbednog prevoza), obezbeđivanjem adekvatnih objekata (npr. toaleti) za devojke
Nacionalna strategija o pravima osoba sa invaliditetom	2013-2023	Kancelarija premijera	Socijalna zaštita i sistem socijalne sigurnosti	Strateški cilj 2: Funkcionalna i odgovarajuća socijalna zaštita i sistem socijalne sigurnosti, kao i pružanje jednakih mogućnosti za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Sa ovim načelom strateški cilj naglašava da socijalna zaštita podržava sve osobe kojima je potrebno poboljšanje kvaliteta života. Ovo pravo i potreba su zastupljeniji među ljudima sa invaliditetom, a posebno među ženama i starijim ljudima sa invaliditetom, dve kategorije koje se smatraju najugroženijim u društvu

